

Το Ξηροκάμπι
Περίοδος Α 1966-1977

Η ΦΑΡΙΣ
Περίοδος Β 1979-1981
Περίοδος Γ 1992-2001
Περίοδος Δ 2002

Τριμηνιαία έκδοση του Συλλόγου Αποφοίτων Σχολείων Φάριδος

Έδρα: Ξηροκάμπι Φάριδος, Λακωνία

Συντακτική επιτροπή: Γεώργ. Θεοφ. Καλκάνης, Θεοδ. Στ. Κατσουλάκος,
Παναγ. Ηλ. Κομνηνός

Επιμελητής έκδοσης: Σταύρ. Θεοδ. Κατσουλάκος,
Συρακουσών 101, Λαμπρινή, Αθήνα, τηλ. 010 2515864

Ταμίας: Ιωάννης Παν. Κονίδης, Ξηροκάμπι, τηλ.: 07310 35029

Ηλεκτρονική επεξεργασία: ευγενική προσφορά των μεταπτυχιακών φοιτητών
του Εργαστηρίου Φυσικών Επιστημών, Τεχνολογίας και Περιβάλλοντος
του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ετήσια συνδρομή: εσωτερικού 5€, εξωτερικού 25 \$ Η.Π.Α.

Περιεχόμενα:

Σελ.

Στρ. Αλ. Σολωμού, Η βιομηχανική επανάσταση ξεκίνησε από το Ξηροκάμπι	3
Γεωργ. Θεοφ. Καλκάνη, Περί των υδάτων της Φάριδος - μετεωρικών, επιγείων, υπογείων - στην αρχαιότητα, σήμερα και στο μέλλον (;).....	6
Βασιλ. Δ. Ασημομύτη, Πέτρος Λαμπαδάριος ο Πελοποννήσιος	11
Γεωργ. Κ. Καλογερά, Οι βρούσες του Αϊ Βασίλη	16
Θεοδ. Στ. Κατσουλάκου, Παροιμίες	17
Θ. Κ., Συνέδριο της Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών στο Ξηροκάμπι - Ευχαριστήριο	19
Σ.Σ., Περιβαλλοντική εκπαίδευση στη Γόλα	20
Παν. Λαμπριανάκου - Βορβή, Ταύγετε	21
Τάσου Δ. Βολτή, Η εθνική συνείδηση σφυρηλατείται στο εργαστήρι του Σχολείου	22
Η επέτειος της Παλιγγενεσίας	24
Παν. Ηλ. Κομνηνού, Μια πρόταση	24
Β.Η.Χ. + Η.Γ.Μ., Της Αγοράς	25
Θ.Κ., Καλ. Κουτσουμπού - Κονίδη, Βιβλία που λάβαμε	26
Συνδρομές	26
Γεωργ. Σ. Θεοδωρόπουλου, Αυτοί που φεύγουν, Σταύρος Ν. Μιχαλάκος	27
Δημ. Γ. Λάσκαρι, Νικόλαος Μιχαήλ Μιχαλάκος	28
Από τις δραστηριότητες του δήμου Φάριδος	29
Ι.Π.Κ., κατασκευή ξενώνα αξιωματικών	30
Οι Αποκριές στα χωριά μας	30
Τα νέα μας	31

Εξώφυλλο:

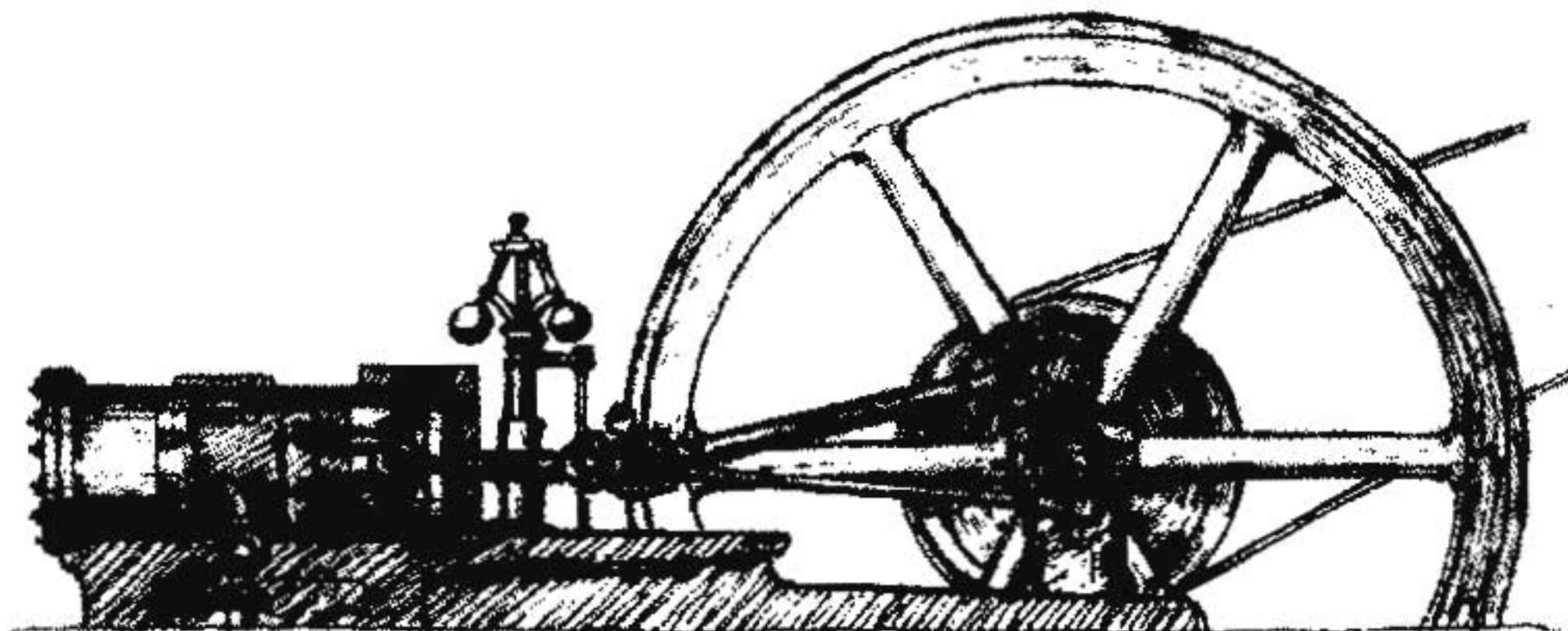
Στο δρόμο από το Ξηροκάμπι για τους Γοράνους, κάποιο ηλιοβασίλεμα του 1947.
Περνώντας το παλιό γεφύρι της Ρασίνας, με τα μαρμάρινα προστατευτικά θωράκια και
τα μυλοβάγενα πίσω, η Παναγιώτα Θεοφ. Καλκάνη και η Τασούλα Ντίνου Δάνου.

Η βιομηχανική επανάσταση στη Λακωνία ξεκίνησε από το Ξηροκάμπι

Με το θάνατο το Γιώργου Σολωμού, τέως προέδρου της Κοινότητας Ξηροκαμπίου, έληξε και μια εποχή της βιομηχανικής ιστορίας της Λακωνίας. Πρόκειται για το ελαιοτριβείο που ίδρυσε ο Στρατήγης Σολωμός το 1905 και που ήταν ίσως το πρώτο ατμοκίνητο εργοστάσιο της περιοχής.

Η εφεύρεση της ατμομηχανής μαζί με την δραματική πρόοδο των θετικών επιστημών κατά την περίοδο του Διαφωτισμού (τέλος του 18^{ου} αιώνα), έδωσαν το έναυσμα για μία από τις μεγαλύτερες αλλαγές στην ιστορία της ανθρωπότητας, τη «βιομηχανική επανάσταση».

Δυστυχώς κατά την εποχή αυτής της κοσμογονίας που άλλαξε το πρόσωπο του πλανήτη μας και τον παγκόσμιο πολιτισμό, η χώρα μας αγωνιζόταν για ξεφύγει από τα δεσμά το Οθωμανού δυνάστη. Έτσι η βιομηχανική επανάσταση άγγιξε την Ελλάδα τουλάχιστον μισό αιώνα αργότερα, αρχίζοντας από τα μεγάλα αστικά κέντρα, Αθήνα, Πειραιά, Σύρο, Πάτρα, κ.λ.π.. Στη Λακωνία χρειάστηκε να φθάσουμε στον 20^ο αιώνα για να εγκατασταθεί από τον Στρατήγη Σολωμό το πιθανώς πρώτο ατμοκίνητο ελαιοτριβείο, περί το 1905.

Ο Στράτης ή Στρατήγης Σολωμός γεννήθηκε το 1872. Μαζί με πολλούς άλλους Ξηροκαμπίτες, μετανάστευσε στην Βαλτιμόρη των Ηνωμένων Πολιτειών το 1896. Εκεί πουλώντας ζαχαρωτά, κατάφερε να εξοικονομήσει ένα ικανό ποσό που του επέτρεψε να ιδρύσει μαζί με το μικρότερο αδελφό του Σωτήρη το ατμοκίνητο ελαιοτριβείο και αλευρόμυλο του Ξηροκαμπιού (ο Σωτήρης απεχώρησε από την εταιρεία μερικά χρόνια αργότερα παίρνοντας το μερίδιό του σε ρευστό και διάφορα κτήματα). Σαν νεωτερισμό δεν έφερε

μόνο την ατμομηχανή, αλλά και ένα ποδήλατο, γεγονός που προκάλούσε την περιέργεια και ίσως την κοροϊδία πολλών συγχωριανών.

Αμέσως, μόλις επέστρεψε από την Αμερική, παρήγγειλε τα απαραίτητα μηχανήματα στον Πειραιά. Η μεταφορά τους στο Ξηροκάμπι έγινε με σιδηρόδρομο μέχρι την Τρίπολη και ακολούθως με κάρα τα οποία τραβούσαν άλογα και βόδια. Όταν ήμουν μικρό παιδάκι θαύμαζα το τεράστιο, «βολάν» (σφόνδυλο), του οποίου η διάμετρος ξεπερνούσε τα δύο μέτρα, και απορούσα πώς το μετέφεραν με κάρο από την Τρίπολη (το πιθανότερο είναι ότι ήταν χωρισμένο σε δύο κομμάτια).

Η ατμομηχανή ήταν μονοκύλινδρη οριζόντια κλασσικού τύπου με φυγοκεντρικό ρυθμιστή στροφών «Watt». Είχε ένα μεγάλο βολάν, του οποίου ένα μέρος βρισκόταν κάτω από το έδαφος. Ο ατμολέβητας ευρισκόταν σε ξεχωριστό δωμάτιο, στο βόρειο μέρος του κτηρίου. Ήταν τοποθετημένος σε τούβλινη κατασκευή, με την εστία από κάτω, που έμοιαζε κάπως με τους σύγχρονους φούρνους. Στο άνω μέρος του ατμολέβητα ήταν οι βαλβίδες ασφαλείας. Οι βαλβίδες ήταν κατακόρυφοι χοντροί σωλήνες, σχετικά μικρής εσωτερικής διαμέτρου, κλεισμένοι από πάνω μ' ένα οριζόντιο βραχίονα, στην άκρη του οποίου ρυθμιζόταν ένα αντίβαρο (σαν τις γνωστές μας παλιές ζυγαριές). Όταν ο ατμός αποκτούσε υπερβολική πίεση, διέφευγε με μεγάλο θόρυβο από την βαλβίδα σηκώνοντας τον βαρύ βραχίονα (όπως οι χύτερες πιέσεως που χρησιμοποιούμε για μαγείρεμα).

Το εργοστάσιο ήταν τυπικό της εποχής. Η ενέργεια της ατμομηχανής μεταφερόταν μέσω ιμάντα (λουριού) σε ένα κεντρικό άξονα, ο οποίος με άλλους ιμάντες και τροχούς διαφόρων διαμέτρων κινούσε τα λιθάρια και την αντλία του υδραυλικού πιεστηρίου. Είχε μία υψηλή τούβλινη καμινάδα, που ήταν τυπικό σημάδι όλων των ατμοκίνητων εργοστασίων της εποχής. Δίπλα στην καμινάδα θα υπήρχε και η γνωστή σειρήνα ατμού, που ακουγόταν σε όλη την ευρύτερη περιοχή, όπως μαρτυρούν πολλοί παλιοί Ξηροκαμπίτες. Έτσι ειδοποιούσε τους παραγωγούς να φέρουν τις ελιές, όταν το εργοστάσιο ήταν έτοιμο για λειτουργία.

Κάθε παραγωγός τοποθετούσε τις ελιές του σε ένα «παχνί», πριν τις βάλουν στα λιθάρια για πολτοποίηση. Έπειτα ο πολτός πιεζόταν από το υδραυλικό πιεστήριο, μέσα σε «τσαντίλες» (χοντρές λινάτσες) που άφηναν να βγει ένα υγρό μίγμα λαδιού και νερού, κρατώντας μόνο τον στερεό ελαιοπυρήνα. Κατά την συμπίεση, για να διευκολύνει τη ροή του ελαιώδους μίγματος, ο εργάτης του πιεστηρίου έριχνε πάνω στις τσαντίλες ζεστό νερό. Το μίγμα λαδιού και νερού περισυνελέγετο στην «λίμπα» (ή λιμπι) όπου, λόγω διαφορετικής πυκνότητας, το βρώμικο νερό που λεγόταν «κατσίγερος» έμενε στον πάτο, ενώ το λάδι ανέβαινε στην επιφάνεια. Ήταν ήδη γνωστό ότι ο κατσίγερος περιείχε ακόμα αρκετή ποσότητα λαδιού, το οποίο όμως δεν μπορούσε να διαχωριστεί εύκολα, έως την δεκαετία του 50, όταν όλα τα ελαιοτριβεία εφοδιάστηκαν με μηχανήματα φυγοκεντρικού διαχωρισμού. Το ίδιο ίσχυε και για τον «πυρήνα», ο οποίος λόγω του λαδιού που περιείχε, εκτός από καλό καύσιμο ήταν και θρεπτική τροφή για τα γουρούνια και τις κότες.

Περί τις αρχές της δεκαετίας το 1920, εγκατέστησε μία ηλεκτρογεννήτρια για τις ανάγκες ηλεκτρικού φωτισμού του εργοστασίου και του σπιτιού του. Η ηλεκτρική εγκατάσταση λέγεται ότι έγινε από ένα Ρώσο πρόσφυγα, που, όπως φαίνεται, δεν κατείχε και πολλά από την τότε νέα τεχνολογία του ηλεκτρισμού, αφού εκ των υστέρων απεδείχθη ότι διάφορα προβλήματα λειτουργίας οφειλόνταν σε κακές συνδέσεις. Πάντως, η ηλεκτροδότηση αυτή ήταν όντως πρωτοποριακή για την εποχή εκείνη. Δεν επωφελείτο μόνο το εργοστάσιο και το σπίτι του. Συχνά στη γιορτή της Αγίας Τριάδος τραβούσε καλώδιο και φώτιζε την εκκλησία. Επίσης τροφοδοτούσε τις προβολές πλανοδίου κινηματογράφου που ερχόταν στο χωριό κατά καιρούς.

Η ατμομηχανή παροπλίστηκε προ του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και αντικαταστάθηκε με μονοκύλινδρο ντήζελ γερμανικής κατασκευής. Δεν συνέφερε πλέον να καίνε ξύλα και ελαιοπυρήνα, αφού το πετρέλαιο ήταν φτηνότερο. Έμεινε σε απραξία έως την Κατοχή, οπότε η έλλειψη πετρελαίου την έφερε πάλι σε λειτουργία. Η προσπάθεια να τροφοδοτήσουν την μηχανή ντήζελ με λάδια κακής ποιότητας δεν ήταν πολύ επιτυχής. Έτσι η παλιά ατμομηχανή προσέφερε πάλι ανεκτίμητες υπηρεσίες στον πληθυσμό της περιοχής, βγάζοντας λάδι και αλέθοντας σιτάρι, σε μια εποχή που στις πόλεις ο κόσμος πέθαινε από την πείνα. (Την εποχή της Κατοχής η έλλειψη πετρελαίου επανέφερε σε λειτουργία και αρκετούς νερόμυλους. Ο Στρατήγης Σολωμός ενοικίασε από την Μονή Ζερμπίτσας τον παλιό νερόμυλο του Ξηροκαμπιού και, αφού επισκεύασε το «μυλαύλακο», τον έβαλε κι αυτόν σε λειτουργία. Οι πιο παλιοί του χωριού θυμούνται με μεγάλη νοσταλγία τις παιδικές τους συντροφιάς πάνω στο γεφύρι με το αυλάκι που τροφοδοτούσε τα «μυλοβάγενα» του νερόμυλου, καθώς και στα διπλανά παγκάκια. Σήμερα το μέρος αυτό έχει πάρει το ποιητικό όνομα «παραλία».)

Πριν από τον πόλεμο ο Στρατήγης Σολωμός, εξαιτίας ενός κεραυνού αλλά και φοβούμενος πιθανούς βομβαρδισμούς από τα γερμανικά αεροπλάνα τα περίφημα «Στούκας», γκρέμισε το μεγαλύτερο μέρος της υψηλής τούβλινης καμινάδας. Αυτός ίσως είναι και ο λόγος που οι Ξηροκαμπίτες του κόλλησαν το παρατσούκλι Στούκας. Κατά την κατοχή χρειάστηκε να την υψώσει πάλι λίγο, για να τραβάει τον αέρα που ήταν αναγκαίος για την φωτιά που θέρμαινε τον ατμολέβητα. Στις αρχές της δεκαετίας του 50 η ατμομηχανή διαλύθηκε και πουλήθηκε για παλιοσίδερα.

Το 1970 το παλιό εργοστάσιο αντικαταστάθηκε με μία σύγχρονη αυτόματη μονάδα παραγωγής, κάτω από ένα νέο εταιρικό σχήμα με συμμετοχή συνεταιρών από τα άλλα τρία ιδιωτικά ελαιοτριβεία που έκλεισαν λόγω ανταγωνισμού από το νεότευκτο και σύγχρονο ελαιουργείο το Γεωργικού Συνεταιρισμού. Τα περισσότερα μηχανήματα πουλήθηκαν κάπου στη Μυτιλήνη. Δυστυχώς σήμερα δε μένουν παρά μόνο λίγα ίχνη από το παλιό εργοστάσιο: Το υπόλειμμα της τούβλινης καμινάδας και τα λιθάρια που τοποθετήθηκαν στην νέα πλατεία που έγινε μεταξύ το κοινοτικού κτιρίου και της Αγοράς (πλατείας) του Ξηροκαμπιού.

Γεωργ. Θεοφ. Καλκάνη

Περί των υδάτων της Φάριδος
– μετεωρικών, επιγείων, υπογείων –
στην αρχαιότητα, σήμερα και στο μέλλον (;)*

Η Φάρις, όπως εξάλλου όλη η Λακωνική, κατοικημένη αδιαλείπτως από τους πρώτους – τουλάχιστον – ιστορικούς χρόνους έως σήμερα, είναι μια πανέμορφη περιοχή και από φυσική άποψη. Τόσο η οικιστική του συνέχεια όσο και το φυσικό της κάλλος οφείλονται – κατά τη γνώμη μας – (και ή κυρίως) στον πολύπλοκο και πολύμορφο, οριζόντιο και κατακόρυφο, διαμελισμό της.

Όρη, βουνά, λόφοι, χαράδρες, κοιλάδες, και πεδινή γη, σε συνεχή εναλλαγή και πυκνή διαδοχή, αποδίδουν στην περιοχή δικαίως τους χαρακτηρισμούς «ορεινός και πεδινός» τόπος, ενώ το εξαιρετικά έντονο ανάγλυφό της («δυσεμβολωτάτη» κατά τον Ξενοφώντα) και η γεωλογική της σύσταση (κύρια ασβεστολιθική) εξασφαλίζουν στη Φάριδα μια συνεχή ανανέωση και μια ιδιαίτερη φυσική διαχείριση και κατανομή των υδατικών πόρων της. Αυτή η συνεχής ανανέωση και φυσική διαχείριση των υδατικών πόρων της είναι δυνατό να συνεχίσουν να εξασφαλίζουν ή και να επεκτείνουν την «αιεφορία» της – τοπικά – σε όλη την έκτασή της (συμπεριλαμβανόμενης και της Μάνης, με μεταφορά) και – χρονικά – στο «υδατικά δυσοίωνο» παγκοσμίως μέλλον, αν αυτοί οι υδατικοί πόροι της τύχουν ορθολογικής αλλά και προβλεπτικής ανθρώπινης διαχείρισης.

Η – εξαρχής ήδη διατυπωθείσα – ευθεία και καθοριστική σύνδεση των υδατικών πόρων της Φάριδος με το γεωγραφικό ανάγλυφό της και τη γεωλογική της σύσταση, αλλά και η «ευοίωνη» – με προϋποθέσεις – πρόβλεψη της επάρκειάς τους, προκύπτουν από μια απλή εφαρμογή της «επιστημονικής μεθοδολογίας» και αξιοποίησης της τεχνικής της «θεματικής / συστημικής ανάλυσης».

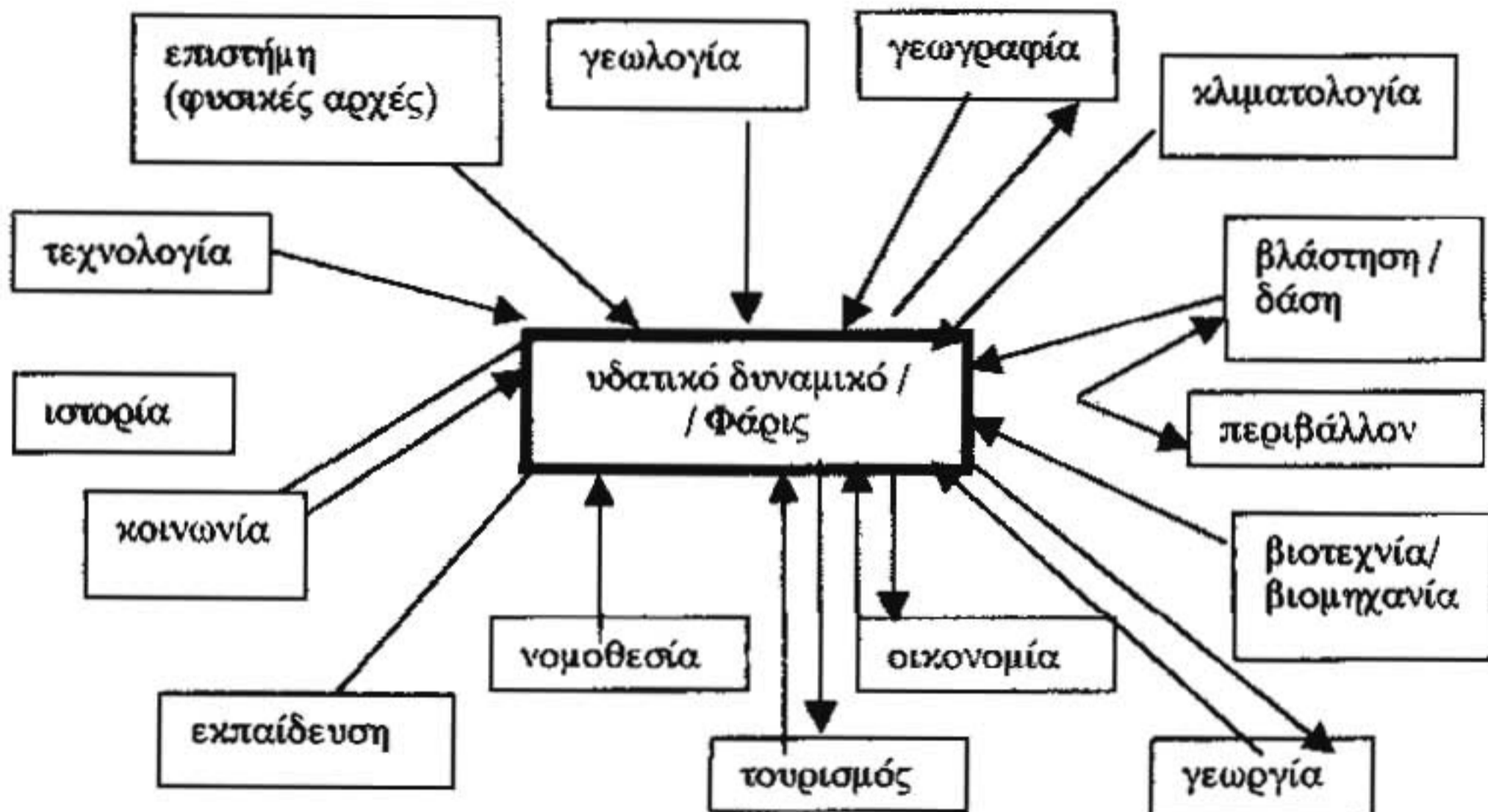
Το έναυσμα του ενδιαφέροντος (ή και της ανησυχίας) για το θέμα / σύστημα «υδατικοί πόροι / Φάρις» είναι δεδομένο, τόσο λόγω της βιωματικής σχέσης με την περιοχή – αλλά και τις περισσότερες περιμεσόγειες περιοχές – όσα και από τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία. Πρόκειται για μια βιβλιογραφία γεωμετρικά εμπλουτιζόμενη που αφορά κατά κύριο λόγο στις ανθρωπογενείς μεταβολές των ατμοσφαιρικών / μετεωρολογικών / κλιματολογικών παραμέτρων και των δευτερογενώς παραγομένων μεταβολών στο φυσικό περιβάλλον. Αυτές οι μεταβολές διαταράσσουν μια ισορροπία (την ισορροπία του υδατικού ισοζυγίου εν προκειμένω) αιώνων με διαρκώς και μεγαλύτερους ρυθμούς τα τελευταία χρόνια. Ενδεικτική είναι η εμπειρικά παρατηρούμενη στην περιοχή διαρκής και συστηματική – πέραν των τυχαίων ενιαύσεων αποκλίσεων – κάθοδος κατά τα τελευταία χρόνια της στάθμης των τεχνητών φρεάτων (των οποίων ο αριθμός σε ολόκληρη τη Λακωνική κοιλάδα είναι ήδη της τάξεως των χιλιάδων!). Αποδεικτική είναι η καταγραφόμενη από μετρήσεις συστηματική αύξηση της θερμο-

* Τοπική εκδοχή της ομιλίας "Περί των υδάτων της Λακωνικής..." που δόθηκε στο συνέδριο της Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών (Ξηροκάμπι, Σεπτέμβριος 2001) και δημοσιεύεται στο ειδικό τεύχος των Λακωνικών Σπουδών (2002).

κρασίας σε όλο τον πλανήτη αλλά και στις περιμεσόγειες περιοχές (λόγω του φαινομένου του θερμοκηπίου που μεταβάλλει το θερμικό ισοζύγιο), η μείωση των βροχοπτώσεων και συγχρόνως η κατασπατάληση ή τουλάχιστον μη ορθολογική διαχείριση των υδατικών πόρων (με αποτέλεσμα την ανατροπή του υδατικού ισοζυγίου) αλλά και η συρρίκνωση της δασικής κάλυψης (...), μεταβολές οι οποίες φαίνεται να επιφέρουν σε πολλές περιμεσόγειες περιοχές μια σταδιακή αλλά σαφή πλέον ερημοποίηση.

Η αναζήτηση των αιτιών και η διατύπωση υποθέσεων – στα πλαίσια της επιστημονικής μεθόδου – είναι απαραίτητο να επιχειρηθεί με ολιστική / διαθεματική προσέγγιση του θέματος / συστήματος «υδατικοί πόροι / Φάρις», ανάγοντάς το (αν δεν είναι ήδη) σε «πρόβλημα». Η σχηματική παρουσίαση της θεματικής / συστηματικής ανάλυσης, η οποία διακρίνει και καταγράφει τις παραμέτρους ή παράγοντες που αφορούν στο θέμα / σύστημα αλλά και αναδεικνύει τον τρόπο αλληλεπίδρασής τους, είναι αποκαλυπτική. Ένα πλήθος παραμέτρων ή παραγόντων, αλληλοεξαρτώμενων και αλληλοεπιδρόντων – αμφίδρομα ή μη – εμφανίζονται να συνθέτουν και να επηρεάζουν/επηρεάζονται το/από πρόβλημα του υδατικού ισοζυγίου.

Διευρύνοντας την έννοια του πειραματισμού – ως του καθοριστικού συστατικού της επιστημονικής μεθόδου – με την αναζήτηση, συγκέντρωση και επεξεργασία των (εμπειρικών και επιστημονικών) δεδομένων που αφορούν στις παραμέτρους του θέματος/συστήματος, θα εκτείνουμε τη μελέτη μας και στη συγκριτική αποτίμηση των (αλληλο)επιδράσεων του με το θέμα/σύστημα και μεταξύ τους. Στόχος μας είναι η αξιολόγηση ως προς τη θετική ή αρνητική συνεισφορά τους στη διαμόρφωση του υδατικού ισοζυγίου του τόπου και η ανάδειξη των πλέον καθοριστικών από αυτές τις παραμέτρους στη διαμόρφωσή του. Ανώτερος σκοπός μας είναι η πρόβλεψη και, βέβαια, η επέμβαση (όταν και όσο είναι δυνατό) σε αυτές τις καθοριστικές, θετικές ή αρνητικές, παραμέτρους για τη βελτιστοποίηση του υδατικού ισοζυγίου.

Οι φυσικές αρχές και διαδικασίες που διέπουν τον κόσμο μας, όπως τις έχει διατυπώσει και περιγράψει η επιστήμη, ισχύουν अपαραβάτα και στο τοπικό σύστημα το οποίο αυτές διαμόρφωσαν, με πηγή ή αποθήκη ενέργειας τον ήλιο. Στο τοπικό αυτό σύστημα οι γεωλογικές και γεωγραφικές συνθήκες φαίνονται να διατηρούνται σταθερές από αιώνες, ενώ οι κλιματικές – ειδικά στην περιοχή της Λακωνικής – δεν φαίνεται να έχουν διαταραχθεί δραματικά – όπως σε άλλες περιμεσόγειες περιοχές – (ακόμη;).

Αυτό διαπιστούται από ένα πλήθος παρατηρήσεων αλλά και μια σχετική αναζήτηση ιστορικών μαρτυριών και περιγραφών (κυρίως του Παιουσία ακολουθώντας τον διασχίζουμε τους ίδιους χειμάρρους και συναντάμε τις ίδιες πηγές).

Η διαπιστούμενη ενθαρρυντική, μη δραματική εξέλιξη των κλιματικών συνθηκών που λειτουργούν θετικά (δηλαδή προσθετικά) στη διαμόρφωση του υδατικού ισοζυγίου, οφείλεται κατά κύριο λόγο στις ιδιαίτερες, γεωλογικές και γεωγραφικές συνθήκες της περιοχής.

Γεωλογικά η περιοχή της Φάριδος, όπως και η Λακωνική γη, συνίσταται σχεδόν αποκλειστικά από ασβεστολίθους, κύριο χαρακτηριστικό των οποίων είναι η μεγάλη διαλυτότητά τους στο/από το νερό.

Γεωγραφικά η περιοχή – και ειδικότερα ο Ταΰγετος – ανήκει στο μεγάλο Δειναρο-Ελληνο-Ταυρικό τόξο που δημιουργήθηκε κατά την περίοδο των μεγάλων ορογενετικών κινήσεων πριν μερικές εκατοντάδες χρόνια. Αργότερα, καθοδικές τεκτονικές κινήσεις προκάλεσαν τη βύθιση της περιοχής του σημερινού Αιγαίου και διαμόρφωσαν τη γεωγραφική οριογραμμή ξηράς – θάλασσας που σχηματοποιεί τη Λακωνική γη. Μεγάλη σημασία έχει το μεγάλο ύψος, οι απότομες κλιτύες και η κατεύθυνση της οροσειράς του Ταΰγétου: βορράς – νότος.

Οι κλιματικές συνθήκες της περιοχής διαμορφώθηκαν / διαμορφώνονται κατά βάση από το μεγάλο ύψος και κυρίως την β – ν κατεύθυνση του Ταΰγétου. Άνεμοι από το Ιόνιο πέλαγος πνέουν συνήθως προς ανατολάς μεταφέροντας μεγάλες ποσότητες μετεωρικών υδρατμών. Προσεγγίζοντας την απότομη οροσειρά του Ταΰγétου αναγκάζονται να ανέλθουν γρήγορα σε υψόμετρο μεγαλύτερο των 2000 μέτρων, υφιστάμενοι έτσι αδιαβατική εκτόνωση – λόγω της μείωσης της ατμοσφαιρικής πίεσης – και εξ αυτής ψύξη. Ένα μέρος των υδρατμών συμπυκνώνεται σε σταγονίδια και κατακλιώνεται ως βροχή στις δυτικές κλιτύες του Ταΰγétου (ομβροπλευρά), ένα άλλο μέρος μετατρέπεται σε παγοκρυστάλλους και επικάθεται ως χιών/πάγος στην ορογραμμή, ενώ το υπόλοιπο (μικρότερο σε ποσότητα) επίσης ως παγοκρυστάλλοι, κατέρχεται παράλληλα προς τις ανατολικές κλιτύες. Εκεί, υφιστάμενο αδιαβατική συμπίεση λόγω της αύξησης της πίεσης θερμαίνεται, και πάλι, και κατακλιώνεται ως βροχή στην ανατολική πλευρά (ομβροσκιά).

Τα ύδατα της βροχής ρέοντα στη συνέχεια με ταχύτητα προς τα χαμηλότερα εδάφη, εξομαλύνουν τις αιχμές του αναγλύφου ή, αλλιώς, το εντείνουν χαράσσοντας λεκάνες απορροής και σχηματίζοντας κοιλάματα. Ακόμη – και το πλέον σημαντικό για τη μελέτη μας – διαβρώνουν το έδαφος και το υποσκάπτουν δημιουργώντας στο υπέδαφος υπόγειες διόδους και κοιλάματα, λόγω ακριβώς της μεγάλης διαλυτότητας των πετρωμάτων, όπως έχει ήδη επισημανθεί. (Αυτά τα φαινόμενα είναι γνωστά ως καρσικά, από τα ανάλογα και πολύ έντονα φαινόμενα του οροπεδίου Καρστ στο βόρειο άκρο του Δειναρο-Ελληνο-Ταυρικού τόξου, δηλωτικά της κοινής γεωλογικής σύστασης όλης της ευρύτερης

περιοχής). Αποτέλεσμα όλων αυτών των διαδικασιών είναι η δημιουργία του μεγάλου πλήθους των καθέτων προς την κύρια κατεύθυνση της οροσειράς του Ταϊγέτου λεκανών απορροής οι οποίοι μεταφέρουν γρήγορα τα ρέοντα ύδατα προς την κοιλάδα και τη θάλασσα. Αλλά, και η δημιουργία των υπογείων διόδων και δεξαμενών που, ευτυχώς, κατακρατούν ένα μεγάλο μέρος αυτών των υδάτων καθώς και αυτών που προκύπτουν από την τήξη των πάγων. Εκεί παραμένουν χωρίς σημαντικές απώλειες ελλείψει εξάτμισης και κατά τους θερινούς μήνες του έτους, τροφοδοτώντας τις φυσικές πηγές και τα τεχνητά φρέατα.

Αυτή η φυσική διαδικασία, που οφείλεται στο συνδυασμό γεωλογικών, γεωγραφικών και κλιματικών παραγόντων, συντηρούσε και αναπλήρωνε κατά βέλτιστο τρόπο τους υδατικούς πόρους της περιοχής επί αιώνες.

Εκτός όμως των θετικών / προσθετικών παραγόντων στην αναπλήρωση και διατήρηση των υδατικών πόρων της γης αλλά και στη διαμόρφωση του υδατικού ισοζυγίου της – ειδικότερα των γεωλογικών, γεωγραφικών και κλιματικών παραγόντων που αναφέρθηκαν - λειτουργούν και αρνητικοί / αφαιρετικοί παράγοντες, όπως αποτυπώνονται στη σχηματική παράσταση της θεματικής / συστημικής ανάλυσης. Ο σημαντικότερος από αυτούς είναι η γεωργία. Οι γεωργικές δραστηριότητες έχουν διοχετευθεί τις τελευταίες δεκαετίες σε πλέον υδροβόρες (εσπεριδοειδή) σε σχέση με τις παραδοσιακές από αιώνες (ελαιόδεντρα, δημητριακά). Το μαρτυρούν οι πολλές γεωτρήσεις των τελευταίων χρόνων. Οι κοινωνικές ανάγκες (υδροδότηση, καθαρισμός, διατήρηση καλλωπιστικού πρασίνου, ...) έχουν επίσης πολλαπλασιασθεί, όπως και οι ανάγκες που προκύπτουν από τις διαρκώς αυξανόμενες τουριστικές και παραθεριστικές επισκέψεις, ιδιαίτερα κατά τους θερινούς μήνες. Οι βιομηχανικές / βιοτεχνικές εγκαταστάσεις εξακολουθούν να είναι – δυστυχώς ή ευτυχώς – περιορισμένες στην περιοχή, όμως οι εμπορικές εγκαταστάσεις έχουν επίσης πολλαπλασιαστεί τα τελευταία χρόνια, επιφέροντας σημαντική επιβάρυνση του υδατικού ισοζυγίου.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η δράση αυτών των θετικών και αρνητικών παραγόντων τρέπει ήδη το υδατικό ισοζύγιο σε διαρκώς και αρνητικότερες ισορροπίες. Εκτός της πτώσης της στάθμης των υπογείων υδάτων, η οποία διαπιστώνεται εύκολα στα πολλά τεχνητά φρέατα και στις φυσικές πηγές της περιοχής, εμφανείς είναι πλέον και κάποιες αρνητικές επιπτώσεις και στη δασική κάλυψη και – γενικότερα – στην αειφορία της περιοχής, χωρίς την εξαντλητική άντληση των υπογείων υδάτων, με δευτερογενείς επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον, χωρίς να γίνεται αναφορά εδώ στη μόλυνση των υδάτων.

Αναζητούνται, βέβαια, οι βέλτιστοι τρόποι βελτίωσης του υδατικού ισοζυγίου. Αναζητούνται οι πλέον τεχνητά εφικτοί, οικονομικά πραγματοποιήσιμοι, ποσοτικά αποδοτικότεροι, αλλά και – επίσης – άμεσα αποτελεσματικοί τρόποι αύξησης της τροφοδοσίας των υδατικών πόρων από τους θετικούς παράγοντες και παράλληλα μείωση της κατανάλωσης από τους αρνητικούς παράγοντες.

Μια πρώτη – και η πλέον συνηθής – πρόταση είναι η μείωση της κατανάλωσης. Αυτό αναμφίβολα πρέπει να υποστηριχθεί από τη νομοθεσία αλλά, και κυρίως, την παιδευτική προσπάθεια της τυπικής και μη τυπικής εκ-παίδευσης. Όμως αυτή η ευκαταία διαδικασία είναι και αργή και δύσκολα επιτυγχανόμενη αφού συναντά ισχυρές αντιστάσεις, με δεδομένη την ελκυστικότητα και ευκολία του σημερινού τρόπου ζωής και – δυστυχώς – τη γενικότερη αντίληψη του

καταναλωτισμού. Εξάλλου, η όποια μείωση – αν υπάρξει – δεν αναμένεται να είναι σημαντική λόγω και της διαρκούς αύξησης των πραγματικών αναγκών.

Αντίθετα, η αύξηση της τροφοδοσίας ή, ακριβέστερα, η μη απώλεια (ροή στη θάλασσα και εξάτμιση) και αποθήκευση κατάλληλου προς διάθεση, υδάτων είναι τεχνικά εφικτή, οικονομικά πραγματοποιήσιμη, άμεσα αποτελεσματική και – κυρίως – σημαντική σε ποσότητες. Είναι εφικτή, φθηνή και άμεση με τη δημιουργία φραγμάτων επιβράδυνσης ή ανάσχεσης των επιγείων υδάτων της βροχής στις κοίτες των πολλών λεκανών απορροής της περιοχής καθώς ρέουν από τις απότομες κλιτύες του Ταύγετου προς τις πεδιάδες και τη θάλασσα. Η κατασκευή τους σε μεγάλους αριθμούς και κατάλληλα σημεία, από τοπικά υλικά (ογκόλιθους και ποτάμιους λίθους), θα δημιουργεί τοπικές επίγειες πρόσκαιρες αποθήκες που θα δίνουν στη φύση το χρόνο να τα διοχετεύσει στις υπόγειες αποθήκες, αντί να καταλήγουν γρήγορα στη θάλασσα. Συγχρόνως θα αποτρέπουν πλημμυρικές παροχές και περαιτέρω αποσάθρωση, ενώ δεν θα επιφέρουν αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος αφού θα κατασκευάζονται από φυσικά υλικά και θα εντάσσονται σε αυτό. Απαιτούνται μόνο μερικά ευελικτα εσκαφικά και ανυψωτικά μηχανήματα, τα οποία κινούνται και εκεί όπου δεν υπάρχουν δρόμοι, ενώ δεν απαιτείται απαραίτητα στεγανοποίηση των φραγμάτων. Στόχος δεν είναι η επιφανειακή αποθήκευση, η οποία επιρρέπει την εξάτμιση, αλλά η αργή διοχέτευση και αποθήκευση στις υπόγειες δεξαμενές.

Αρκεί να κάνουμε πολύ λίγα και να αφήσουμε τη φύση να κάνει τα περισσότερα, όπως αιώνες τώρα.

Η χαράδρα του Ανακόλου

(ανατύπωση από τη Σηροκάμπι, Απρίλιος - Μάιος 1971, φύλλο 10^ο)

Ἡ ἐργασία δὲν περιπτώσεις ἀντιμετωπίζονται ὡς πιθανὰ. Ἔστω ἄρα εἰς τὸν τρόπον δημιουργίας τῆς αὐτῆς τῆς διαρροῆς ἔξω καὶ ἐκείνη τῆς διατήρησός. Ἀνήκουσα ἡ ἐξέλιξη περιπέτεια εἰς τὸν μεγάλου γεωγραφικὸν χώρον τῆς Ἀλγιδος καὶ ἐπισημασμένη ἐπὶ τῆς κρυσταλλοπαροῦς μέγιστης τῆς Κεντρ. Πελοποννήσου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ υπόβραχον τῆς Ζήρειας, τοῦ Ταύγετου, τοῦ Παρνασσίου καὶ τῆς Φωκίας καὶ ἄκρας τῆς Κρήτης, ἐλάττω τὴν σημερινὴν τῆς μορφήν ἐκ τῆς μακρῆς μαφῆς τῶν σιανιζήσεων, αἱ ὁποῖαι ἐκυριάρχησαν εἰς τὸν Ἑλλητικὸν χῶρον κατὰ τὴν ἀκρότητα τῆς τεταρτογενεῖς περιόδου.

Πρώτη γενική θεώρησης τοῦ συγκεκριμένου χώρου καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν του μᾶλλον ἰδιαιτέρως εἰς τὴν περὶ τῆς τῆς ἀπὸ τῆς ῥήγματος μέσης τοῦ ὅπου εἰς τὴν διεξοδὸν τὰ ἐκ τῶν ὀρεινῶν καταρχόμενα ὕδατα μόνον εἰς τὸ βαθύτατον σημείον τούτου καὶ δίδοντα μετὰ τῆς ἀνακλιθῆσης βλαστήσεως εὐχαρὶν τόνον εἰς τὴν οὕτω δημιουργηθεῖσαν χαράδραν αἱ ὕδατα, κατακέρυφαι κατὰ τὸ μεγαλύτερον μήκος, βραχοειδῆ ὄχθαι, ἰστάμενοι ἀντιμέτωποι καὶ σταθερῶς πλησίον ἀλλήλων ἢ ὁμοῦ καὶ ἀντιστοιχία τῶν πετρωμάτων ἐνθεν καὶ ἐνθεν, ὅλα ταῦτα μαρτυροῦν δριμύτην ἠρωγενετικὴν κινήσεων ἢ τεκτονικὸν θύμα.

Μία πλέον προσεκτικὴ ὁμολογία, παρατήρησις ἀποκρίσει ἐν νέον, σπουδαιότατον στοιχείον τῆς ἀκαρῆς καὶ ἐπὶ τῶν πλέον ὕψων σημείων τῶν βραχοειδῶν ὄχθων ἀφουδῶν μεταρριπῶν τῆς διελεύσεως τοῦ κυμαίου ὕδατος ἐκείθεν καὶ ροῆς ἐνὶ τῷ

εἰς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ταπεινωμένον διαδοχικὰ στάθμους, ἕως τῆς σημερινῆς. Αἱ τῆς πλαῖστα σημεία—εἰς εἰς τὸ σχεδὸν πᾶσι δικτῶν ἀκρῶν—τῆς χαράδρας παρατηρούμενοι κοιλώσεις εἰς τὴν οὐμπηθῆ βράχον, δίκην σπηλιῶν, συνοδεύονται ἐπιμαλῶς λειάνσει, τῶν τοῦ εἰσαγενομένου τῶν ἔσων καὶ αὐτῶν τούτου τοῦ ἔργου, ὡς καὶ ἀπεναντίας, τεράστια πύλας, ὅπου εἰς τούτοις, προδίδουν τὴν προέλευσίν των, ὁμοιάζονται ἀπολύτως πρὸς ἀναλόγους κοιλώσεις καὶ ἑπὶ τῆς σημερινῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ καὶ εἰς εἰς σημεία στραφῆς τοῦ ὕδατος ἐπὶ πλέον εἰς ὄψεις τούτων, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου ἕως τοῦ κατωτάτου σημείου τῶν ὄχθων, ἢ διὰ τῆς των, ὡς πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς ροῆς τῶν ὕδατων, καὶ τὴν εὐχῆ των, μαρτυροῦν τὴν συνεχῆ καθυδικὴν πορείαν τῆς ἐπιπέδου τοῦ ποταμοῦ καὶ τὴν ἐκ τῶν ὕδατων του, ἀποκλειστικῶς, διάνοξιν τῆς χαράδρας, ἡ ὁποία πλέον κατατάσσεται εἰς ἐκείνας τοῦ ὅπου **CANYON**. Οὕτω, μὴ ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν προηγουμένων ἀναφευθέντων στοιχείων ἀλλὰ μᾶλλον ἐν σχηματικῶν—ὅπου τὴ φῶς τῶν νεωτέρων—ὕπὸ τούτων, ἢ περιπέτεια τῆς διαβροχῆς, ὡς βασικῆς αἰτίας δημιουργίας τῆς χαράδρας, προβάλλεται, ἐν μὴ ὡς βεβαίως εἰς πιθανώτερα. (...)

Ἡ Γαλινα, εἰς τὴν πορείαν τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν, μὴ εὐρίσκουσα ἐκπαινωτὸν διεξοδὸν ἀνάλαβε τὸ τεράστιον ἔργον τῆς κοπῆς τοῦ θοινοῦ. Καὶ μᾶς χάριτος τὸ Ἄνακόλου.

Πέτρος Λαμπαδάριος ο Πελοποννήσιος

Εκ Γοράνων Λακεδαιμόνος

Η λατρευτική μουσική των Χριστιανών γεννήθηκε μέσα στο χώρο του ναού, στην εκκλησία. Στη σύναξη των πιστών για προσευχή, ο καθένας μπορούσε να ψάλλει ελεύθερα, με πρόσκληση του προεστώτος. Οι πατέρες αγαπούσαν ιδιαίτερα η λατρεία του Θεού να γίνεται με άσματα εγκωμιαστικού περιεχομένου, δηλ. με ύμνους, που συνέθεταν με ποικιλία μέτρων και μελών σε σεμνούς ρυθμούς.

Τα πρωτοχριστιανικά λατρευτικά άσματα, που απεργάζονταν με το χρόνο, ένα νέο μουσικό ύφος, καθαρά εκκλησιαστικό, πήγασαν από ένα κοινό μουσικό πολιτισμό, που είχε διαμορφωθεί και επικρατήσει στον ευρύ χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, από προτύτερα, και όπου το φαινόμενο της αλληλεπίδρασης στη μουσική, ανάμεσα στους λαούς της περιοχής, ήταν συνηθισμένο από την αρχαιότητα, με δάνεια μουσικών τρόπων και οργάνων. Σ' αυτόν τον μουσικό κόσμο σημαντικότερη επίδραση στη διαμόρφωσή του έπαιξε η ελληνική μουσική.¹

Στη συγκρότηση της εκκλησιαστικής μουσικής μεγάλας συνέβαλεν ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός (Ζ'-Η' αι.) η μεγαλύτερη, ίσως, φυσιογνωμία στην Ιστορία της εκκλησιαστικής μουσικής. Το σπουδαιότερο μουσικό του έργο είναι ασφαλώς η Οκτώηχος, ένα σοφό σύστημα κατάταξης της ανατολικής μουσικής πολυηχίας σε οκτώ ήχους.²

Πρέπει, ακόμη, να έχουμε υπόψη μας πως η χρήση της οργανικής μουσικής στη λατρεία είχαν απαγορευθεί, επειδή θύμιζε την ειδωλολατρία. Έτσι, με την πάροδο του χρόνου, αναπτύχθηκε η ψαλμωδία. Ένα απ' τα πιο αγαπητά επιτηδεύματα των μοναχών υπήρξε η ψαλτική τέχνη, με τα ποικίλα είδη της, που είναι όλα μελοποιήματα των βυζαντινών (14^{ος}-15^{ος} αι.) και των μεταβυζαντινών (17^{ος}-19^{ος} αι.) μεγάλων μελουργών. Οι θεσπέσιες μελωδίες τους της άφθαστης μονοφωνικής ψαλτικής τέχνης των Ελλήνων Παλεστρίνα και Βιβάλντι, Μπαχ και Χαίντελ, δηλαδή του Κουκουζέλη, του Παναρέτου, του Μανουήλ Χρυσάφη, του Πέτρου Μπερεκέτη, του Πέτρου Πελοποννησίου και άλλων, οι οποίοι ζουν και μεγαλουργούν τρεις και τέσσερις αιώνες, πριν απ' αυτούς, και άλλων ακόμα του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνας.³

Ανάμεσα, λοιπόν, σ' αυτούς εξέχουσα θέση κατέχει ο Πέτρος ο Λακεδαιμόνιος Λαμπαδάριος⁴ της Μεγάλης Εκκλησίας, μουσικός έξοχος, μελοποιός θαυμάσιος και μουσικοδιδάσκαλος άριστος, θαυμαζόμενος από τους συγχρόνους του για την έξοχη μουσική του ανείληψη.

* Φιλολόγου – Θεολόγου – Ιστορικού Δρ. Βυζαντινής Ιστορίας και Τέχνης

¹ Β. Ασημομύτη, Στ. Βασιλειάδη, Αγνής Φραγκούλη, Η Μουσική, μέσα από την Ιστορία της, Β' Γυμνασίου. ΟΕΔΒ, 1989 σ. 172.

² Β. Ασημομύτη κ.α., όπου παραπάνω σ. 184.

³ Γ. Θ. Σπάθη, Τωρινή ψαλτική παράδοση του Αγίου Όρους στις νυχθήμερες Ακολουθίες. Μελουργοί του 18^{ου} αιώνα. ΜΕΓΑΡΟ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ, Πρόγραμμα 1996 – 1997. σ. 10.

⁴ Λαμπαδάριος: Σύμφωνα με την ετυμολογική σημασία της λέξης σημαίνει εκείνον, που έχει ως έργο του τον καθαρισμό και τη διατήρηση (συντήρηση) των φώτων εντός του ναού ή ακόμα εκείνον που μοιράζει στα μέλη του κλήρου τις λαμπάδες για τη λιτανεία. Από καθαρή εκκλησιαστική άποψη, σήμαινε κατά τη Βυζαντινή εποχή τον κατώτερο κληρικό (αναγνώστη, ψάλτη, υποδιάκονο), ο οποίος ήταν επιφορτισμένος να φέρει τη λαμπάδα του Πατριάρχη, ο θρόνος του οποίου βρισκόταν στ' αριστερά, μπροστά στο Ιερό Βήμα. Επειδή, όμως, το διακόνημα αυτό ανήκε συνήθως στον επικεφαλής του δευτέρου χορού των ψαλτών ή αριστερού χορού, το όνομα λαμπαδάριος διατηρήθηκε στο πρόσωπο αυτό, ακόμη και σήμερα, και σημαίνει τον αριστερό χοράρχη των Ψαλτών, ενώ ο επικεφαλής του δεξιού χορού ονομάζεται Πρωτοψάλτης. (Ράλλη και Ποτλή, Σύναγμα των Θείων και Ιερών αποστολικών συνοδικών κανόνων, τόμοι 6, Αθήναι 1852-59, τομ. Ε', σσ. 532-33, σημ. 1).

Ας παρακολουθήσουμε, όμως, τις υπάρχουσες μαρτυρίες για τη σύντομη, όπως θα δούμε, ζωή του. Η χειρόγραφη παράδοση είναι ομόφωνη πως ο Πέτρος ήταν Πελοποννήσιος και μάλιστα Λακεδαιμόνιος.⁵ Ο Πέτρος ο Βυζάντιος, μαθητής του Πέτρου Λαμπαδάρου, σε αυτόγραφους κώδικές του, μαρτυρεί ότι είναι Λακεδαιμόνιος ή Πελοποννήσιος. Σε ένα, μάλιστα, του έτους 1809, αναφέρεται σε ιάμβους : « Πέτρου του μελωδού του Λάκωνος εξέφυν ... »⁶.

Ο Παναγιώτης Πουλίτσας (Γεράκι Λακωνίας 1881-Αθήνα 1968), πρόεδρος του Συμβουλίου Επικρατείας, σε ομιλία του στα εγκαίνια του μνημείου του Πέτρου Λαμπαδάρου, που ιδρύθηκε στη Σπάρτη, ανέφερε ότι ο Πέτρος καταγόταν απ' το χωριό Αναβρυτή της Λακεδαιμονίας και λεγόταν μάλιστα Αλατσάς ή Αλατζάς.⁷ Δυστυχώς, όμως, πουθενά στα χειρόγραφα δεν απαντά τέτοια επωνυμία του Πέτρου και πουθενά δεν αναφέρεται η Αναβρυτή ως τόπος καταγωγής του. Εκτός απ' την Αναβρυτή, και το χωριό Γοράνοι θεωρήθηκε τόπος καταγωγής του Πέτρου: «εγεννήθη εις το χωριόν Γοράνοι της Λακεδαίμονος».⁸ Το ίδιο χωρίς τεκμήρια είναι και η πληροφορία, που δίνει ο βυζαντινολόγος-μουσικός Fetis σε βιβλίο του⁹, ότι ο Πέτρος είχε πατρίδα την Τριπολιτσά στο Μοριά.

Ένα δεύτερο πρόβλημα είναι το πότε γεννήθηκε ο Πέτρος. Σύμφωνα με τον Γεώργιο Παπαδόπουλο, μέγαλον Πρωτέκδικον της

Πέτρος Λαμπαδάριος, Σπουδαίος Λακεδαιμόνιος. 21.11.18
1794-1809. Κωδικός: 1809. Σπουδαίος Λακεδαιμόνιος. 21.11.18

Μεγάλης Εκκλησίας, ο οποίος κατέγινε με τη συγκέντρωση των ειδήσεων για τον Πέτρο τον Πελοποννήσιο, αναφέρει ως έτος γεννήσεως το 1730 και έτος θανάτου το 1777.¹⁰ Από άλλες όμως πληροφορίες και με βάση τη μαρτυρία του Χρυσάνθου, ότι ο Πέτρος «της μελοποιίας ήρξατο, όταν ήτον ακόμη δομέστακος αριστερός» και ότι «εποίησε δε ταύτα πάντα εν ολίγω διαστήματι καιρού, διότι λαμπαδάριος έπ'ων τον βίον μετήλλαξε, λοιμού παρανάλωμα γενόμενος».¹¹ Λοιμοί βέβαια έγιναν πολλοί στην Κωνσταντινούπολη το μεγάλο όμως θανατικό έπεσε το χειμώνα του 1778. Σύμφωνα, λοιπόν, με τους συλλογισμούς, που έκαναν, φαίνεται πως γεννήθηκε γύρω στα 1735 και πέθανε το 1778, δηλ. περίπου σαραντατριών χρόνων.

Από τους Γοράνους έφυγε, μικρός ακόμη, και εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στην ευημερούσα τότε Σμύρνη. Ο Χρυσάνθος στο βιβλίο του, Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής, σημειώνει ιστορικότατα το εξής: «Ούτος(ο

Πέτρος) εμαθήτευσε παιδιόθεν εν Σμύρνη εις τινα μουσικόν ιερομόναχον, από τον οποίον επέρασεν αρκετά μαθήματα»¹². Σ' ένα μάλιστα αυτόγραφο κώδικα του

⁵ Γ. Θ. Στάθη, Πέτρος Λαμπαδάριος ο Πελοποννήσιος, ο από Λακεδαίμονος. Η ζωή και το έργο του (+ 1778). Λακωνικά Σπουδαί, 7 (1983) σ. 110.

⁶ ΠΕΤΡΟΣ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ, Κώδικας Ιεροσολύμων, σ. 347 και βλ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ιεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, τ. Α', σ. 381.

⁷ Αλόστολος Βαλληνδράς, ομιλία. Βλέπε «Εκκλησία», 1974, αριθμ. 22-23 (1/14 Νοεμβ.) 1974.

⁸ Γ. Θ. Φιλιππούλου, Πέτρος ο Λακεδαιμόνιος ή Πελοποννήσιος «Σπαρτιατικά Χρονικά» 1, (1937)15.

⁹ Fetis, Histoire generale de la Musique, τ. IV (1869) σ. 52 - 53.

¹⁰ Γ. Ι. Παπαδοπούλου, : Ιστορική επισκόπηση της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής, Αθήνα, 1904, σ. ΧΙ.

¹¹ Χρυσάνθου, Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής, Τεργέστη 1832 σ. ΧΙΙ.

¹² Χρυσάνθου, όπου παραπάνω σ. ΧΙ.

Δημητρίου Λώτου, πρωτοψάλτη Σμύρνης και φίλου του Αδαμάντιου Κοραή, του 1767, ανθολογεί μια σύνθεση του Πέτρου του Πελοποννησίου «Σιγησάτω πάσα σάρξ βροτεία» και επιγράφει πως αυτή είναι του «Πέτρου Μπαρδάκα εκ Μορέως, μαθητού του κυρ Θεοδοσίου, τα νυν δε χρηματισθέντος δομestικού της Μεγάλης Εκκλησίας». Επομένως ο πρώτος δάσκαλος στην ψαλτική υπήρξε ο φημισμένος Χίος ιερομόναχος Θεοδόσιος, πρωτοψάλτης Σμύρνης, δάσκαλος και του Δημητρίου Λώτου, φίλου του Κοραή, που ακμάζει γύρω στα 1750 και γράφει σπουδαίους μουσικούς κώδικες.

Σημαντική πληροφορία είναι, επίσης, και ο χαρακτηρισμός Μπαρδάκας, που υπάρχει σε πολλές συνθέσεις του Πέτρου· πιθανόν να είναι το επώνυμό του.¹³

Από τη Σμύρνη φεύγει και πηγαίνει στην Κωνσταντινούπολη, όπου «εμαθήτευσεν εις τον πρωτοψάλτην Ιωάννη, τον οποίον και θα μιμηθεί εις τα μέλη του, όπως ο ίδιος θεώρησε».¹⁴ Το ότι υπήρξε «φοιτητής» του Ιωάννου, μαρτυρείται από πολλά χειρόγραφα, το πότε, όμως, ακριβώς πήγε στην πρωτεύουσα, είναι μάλλον άγνωστο· εικάζεται ότι αυτό πρέπει να συνέβη μέσα στην πενταετία 1755-1760.

Η μετάβαση του Πέτρου στην Πόλη και η άφιξή του εκεί συμπίπτει με την αποφασιστική σημασία προσπάθεια για την απλοποίηση της μουσικής γραφής, ύστερα μάλιστα και από την παρότρυνση του Οικουμενικού Πατριάρχου Κυρίλλου του Ε΄ στα 1756. Εκείνο τον καιρό ο Πρωτοψάλτης Ιωάννης και ο Λαμπαδάριος Δανιήλ, δύο μεγάλου διαμετρήματος μουσικοί δάσκαλοι, αρχίζουν συστηματικά ν' αναλύουν την Παλαιά Γραφή. Ο Πέτρος, ο μαθητής τους, ως ευφυής μουσικός, καταγράφει τη νέα παράδοση των διδασκάλων του. Εν τω μεταξύ αρχίζει τη μελουργική δραστηριότητά του και δημιουργεί προσωπικές συνθέσεις. Τότε παρουσιάζονται έργα του με τον χαρακτηρισμό «Πέτρος ο νέος»¹⁵, που αντιδιαστέλλει τον Πελοποννήσιο από τον Πέτρο Μπερεκέτη, που είχε αφήσει εποχή. Έτσι ο Πέτρος από β' δομestικός, δια μεσότητας δυνατωτέρων, παραβιάς την τάξιν, έγινε λαμπαδάριος και πήρε για δομestικό του τον μαθητή του Πέτρον Βυζάντιον. Οι «δυνατώτεροι», που ίσχυσαν στην αταξία αυτή, δεν μπορεί να ήταν άλλοι από τον σουλτάνο Χαμίτ τον Α΄ και τον Πατριάρχη Σαμουήλ τον Χατζερή. Αυτό σημαίνει πως, για να κερδίσει την εύνοιά τους, πρέπει να είχε κιόλας επιδείξει στοιχεία όχι τυχαίας φυσιογνωμίας και οπωσδήποτε θαυμαστής μουσικής δεξιότητας. Λαμπαδάριος, λοιπόν, έγινε κάπου μεταξύ του 1769 και 1773.¹⁶

Τα χρόνια της λαμπαδαρίας του Πέτρου, 6 με 8, είναι τα πιο γόνιμα και αποφασιστικά για την εξέλιξη της ψαλτικής τέχνης. Ήδη το 1770 είχε τελειώσει το «Ειρμολόγιο» και το «Αναστασιατάριο» συνέθεσε ακόμη το «Δοξαστάριο» συμπληρώνοντας έτσι το «νέον ύφος», δηλαδή το σύντομο ειρμολογικό και το σύντομο νέο σπχηραρικό είδος της μελοποιίας σε σχέση με την μέχρι τότε ασματική πράξη.

Στα 1776 ο Πέτρος Λαμπαδάριος δίδαξε «Παπαδική» και «Σταχηράριο», ψαλτικά μαθήματα στη Β΄ Πατριαρχική Μουσική Σχολή, η οποία ιδρύθηκε τότε από τον Πατριάρχη Σαμουήλ τον Χατζερή.¹⁷

Στο μεταξύ δεν έπαυε να δημιουργεί και το προσωπικό του έργο· τις σειρές των χερουβικών και κοινωνικών, τις δοξολογίες, αργές και σύντομες, τα «μαθήματα», τα κρατήματα, τα τραγούδια. Η μεγάλη, όμως, προσφορά του Πέτρου είναι ότι, χάρη στην αναλυτικότερη μουσική γραφή, που αυτός ανακάλυψε, μοχθώντας, εργαζόμενος μέρα νύχτα, καταγράφηκε όλη η τρέχουσα τότε ασματολογία. Έτσι παραδόθηκαν όλοι οι αυτοτελείς κώδικες και κυρίως οι εξηγήσεις των παλαιών μουσικών μαθημάτων. Γιατί μέχρι τότε η μετάδοση ενός μουσουργήματος γινόταν ακουστικά και, κατά φυσικό λόγο,

¹³ Γ. Θ. Στάθη, Τα χειρόγραφα βυζαντινής μουσικής, Άγιον Όρος, Αθήνα 1975 Κώδικας Δοχειαρίου 353, σ. 455.

¹⁴ Χρυσάνθου, όπου παραπάνω σ. ΧΙ.

¹⁵ Γ. Θ. Στάθη, Χειρόγραφα β', όπου παραπάνω, 1976 σ. 47.

¹⁶ Χ. Πατριελλή, Πρωτοψάλται, Λαμπαδάριοι, Δομestικοί της Μεγάλης Εκκλησίας(1453-1821) Μνημοσύνη 2 (1969) σ. 85.

¹⁷ Α. Κ. Υψηλάντου, Τα μετά την Άλωσιν, Αθήνα 1870, σ. 555.

συνέβαινε να διαστρεβλώνεται. Αναθέτως, όπως διηγούνται, ακούγοντας ο Πέτρος μια φορά ένα μουσούργημα μπορούσε να το διαφυλάξει πιστότατα δια της γραφής.

Έτσι κατέγραψε και την τουρκική ιερή μουσική (τα φασλία και πεσορέδια, είδη μουσουλμανικών τροπαρίων), πράγμα που θεωρείται για τους Οθωμανούς Μνημείον, το οποίο μόνον αυτός έστησε, και για το οποίο ονομάστηκε «Μέγας Διδάσκαλος», (Χότζας), τόσο από τους Έλληνες ομότεχνους του, όσο και από Τούρκους Χανεντέδες και Δερβίσηδες. Δίδαξε ακόμη τη βυζαντινή και τουρκική μουσική, που προέρχεται από την ίδια πηγή, αλλά και σε ξένους, όπως στον Antoine Murat, διερμηνέα της πρωσικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη.¹⁸

Ο Πέτρος ο Πελοποννήσιος θεωρείται ευεργέτης και της αρμενικής εκκλησιαστικής μουσικής, καθώς δίδαξε τον τρόπο γραφής των μουσικών μελών στον πρωτοψάλτη Τερετζούν Χαμπαρτζούν του αρμενικού πατριαρχικού ναού στο Κοντοσκάλι, πράγμα το οποίο διαφυλάττουν στο αρμενικό πατριαρχείο.¹⁹

Στο τέλος του ΙΗ' αιώνα ο μουσικολόγος ιερέας Κυριάκος ο Φιλοξένης έγραψε ένα βιβλίο, το οποίο ονόμασε: «Λεξικόν των ενδόξων μουσικών», το οποίο έμεινε ανέκδοτο. Το Λεξικό αυτό ανακάλυψε ο Γεώργιος Παπαδόπουλος και μας διέσωσε δύο ιστορικά ανέκδοτα, ενδεικτικά του ιδιαίτερου μουσικού ταλέντου του.²⁰ Το πρώτο τοποθετείται στα 1770 και αναφέρεται στο γεγονός, που αφορά τους τρεις Πέρσες Χανεντέδες (μουσικούς, ψάλτες), που ήθελαν να παίξουν και να τραγουδήσουν μπροστά στον Σουλτάνο, την ημέρα του Μπαϊραμιού, ένα πρωτάκουστο μελωδήμα. Οι Τούρκοι αυλικόι Χανεντέδες, έμπειροι μουσικοί της Κωνσταντινούπολης, το θεώρησαν μεγάλη προσβολή. Ζήτησαν λοιπόν τη συμβουλή του «περιώνυμου» δασκάλου τους Πέτρου. Εκείνος συμβούλευσε ότι πρώτα έπρεπε ν' ακούσουν να το ψάλλουν. Οι δερβίσηδες του Τεκκέ(μοναστήρι) στο Πέραν προσκάλεσαν σε δείπνο τους τρεις Πέρσες μουσικούς. Όταν άρχισαν να «συνευθυμούν», παρακάλεσαν τους εκ Περσίας μουσικούς να τραγουδήσουν τα συνήθη άσματα του Μπαϊραμιού. Στη συνέχεια, ζήτησαν ν' ακούσουν και το καινούριο άσμα. Η παράκληση εισακούστηκε και οι Πέρσες άρχισαν να το ψάλλουν.

Ο Πέτρος, αθέατος, κρυφάκουσε και το έγραψε το τραγούδι, καθώς οι Πέρσες μελωδοί το έψαλαν τρεις φορές· στη συνέχεια, αφού το εποίκιλε μουσικά, ώστε να διαφέρει κάπως, το έγραψε σε χαρτί. Σε λίγο φάνηκε να έρχεται από το προαύλιο του Τεκκέ προς το χώρο του συμποσίου. Όλοι οι Δερβίσηδες, όταν τον είδαν, σηκώθηκαν να τον υποδεχθούν λέγοντας: «Χότζα γκελίορ» (έρχεται ο δάσκαλός μας)· ύστερα συνέστησαν στους ξένους τον Πέτρο ως άριστο μουσικό. Τότε οι πέρσες Χανεντέδες έψαλαν πάλι το άσμα τους, προς τιμή του Πέτρου. Όταν τελείωσαν, εκείνος παρατήρησε ότι το μελοποίημά τους είναι δικό του και ότι το είχε δώσει σ' ένα μαθητή του από εκείνους που πήγαν στην Αραβία και την Περσία και πιθανόν το δίδαξαν, αλλ' όχι ακριβώς.

Οι ξένοι ταράχθηκαν και ισχυρίστηκαν ότι είναι δικό τους και εμόχθησαν γι' αυτό. Τότε ο Πέτρος έβγαλε από το θυλάκιό του το άσμα και το τραγούδησε με συνοδεία πανδουρίδας, λαούτου με μακρύ βραχίονα. Ένας από τους ξένους, που είχε ακούσει ότι οι Γραικοί είχαν γραπτή μουσική, κατάλαβε ότι την έπαθαν, και όρμησε να σκοτώσει τον Πέτρο μ' εγχειρίδιο.

Οι δερβίσηδες, όμως, όρμησαν και τους έδεσαν και τους φυλάκισαν. Ύστερ' από λίγες μέρες οι Πέρσες μελωδοί εξορίστηκαν ως αγύρτες. Χαρούμενοι οι δερβίσηδες που διασώθηκε η αξιοπρέπειά τους έγραψαν το όνομά του στα κατάστιχα των ενδόξων σείχηδων ως «Χιραϊζ Πέτρος», δηλ. ο ένδοξος «αλέπτης» Πέτρος. Ποτέ το «Χιραϊζ» δεν

¹⁸ Ι. Γ. Παπαδοπούλου, Ιστορική Επισκόπησης, όπου παραπάνω, σ. 319.

¹⁹ Ι. Γ. Παπαδοπούλου, Ιστορική Επισκόπησης, όπου παραπάνω, σ. 319.

²⁰ Ι. Γ. Παπαδοπούλου, όπου παραπάνω, σ. 320.

ήταν μέχρι τότε τιμητικός τίτλος. Το όνομα του Πέτρου σώζεται μέχρι και σήμερα στον Τεκκέ του Πέραν, στο δεύτερο μανσωλείο που βρίσκεται δεξιά της εσωτερικής πύλης.²¹

Η φήμη του Πέτρου έφτασε στ' αυτιά του φιλόμουσου Σουλτάνου Χαμίτ του Α΄, ο οποίος διέταξε ο έξοχος μουσικός να εισέρχεται ελεύθερα στ' ανάκτορα. Ο Σουλτάνος αυτός πήγε μια μέρα στο «Γενή Τζαμί», στο παζάρι, να προσευχηθεί. Αφού δειπνησε, αποφάσισε να διανυκτερεύσει στο Τέμενος. Εκείνο το βράδυ ήρθε κι ο Πέτρος προσκαλεσμένος από το μουεζίνη(τον επίσημο ιεροψάλτη του τζαμιού) που συνέβαινε να είναι μαθητής του. Ζήτησε λοιπόν ο μουεζίνης με επιμονή να ψάλει ένα «σελάκ», πολύ δύσκολο μέλος, από το μιναρέ. Ο Πέτρος ικανοποίησε την επιθυμία του, αλλ' αγνοούσε ότι εκείνο το βράδυ βρισκόταν ο Σουλτάνος στο τζαμί, ο οποίος άκουσε μ' ευχαρίστηση το μελωδικότατο «σελάκ». Την επόμενη, όμως, όταν έμαθε ποιος το έφτιαξε και το έψαλε, έστειλε δύο εισαγγελείς στον Πατριάρχη να καταγγείλουν την «αισύγνωστο» τόλμη του Πέτρου και να τον συλλάβουν.

Η ανάκριση έγινε στο Σεϊχονσλαμάτο (το Οθωμανικό Πατριαρχείο) ως θρησκευτικό παράπτωμα. Ο Πέτρος στην ανάκριση δεν άνοιξε το στόμα του. Εστάλη, λοιπόν, στη φυλακή. Κατά την δίκη προσποιήθηκε τον τρελό και αφέθηκε ελεύθερος. Με το περιστατικό αυτό είναι συνδεδεμένη η παράδοση ότι ο Πέτρος στη φυλακή, αν και είχε απαγορευθεί να έχει χαρτί, έγραψε ένα «πασαπνοάριο» σε πλάγιο ήχο β΄ και το χαρτί μεν το προμήθευσαν μαθητές του, που τον επισκέπτονταν, αλλά επειδή δεν είχε μελάνι, χρησιμοποίησε μίσχους από βύσσινα, γι' αυτό το τροπάριο αυτό ονομάστηκε «βυσσινόγραφον».²²

Ο Πέτρος πέθανε νέος, γύρω στα 40 - 43 του χρόνια, «λοιμού παρανάλωμα γενόμενος». Στην κηδεία του, που έγινε στον πατριαρχικό ναό, συνέρρευσαν χιλιάδες χριστιανοί. Προσηλθάν, όμως, και όλοι οι Δερβίσηδες από τους τεκέδες της Βασιλεύουσας και ζήτησαν την άδεια του Πατριάρχη Σωφρονίου Β΄, όπως και αυτοί σε ένδειξη σεβασμού και ευγνωμοσύνης στον κηδευόμενο δάσκαλο να ψάλουν την νεκρώσιμη ωδή τους με τη συνοδεία πλαγιαύλου. Ο Πατριάρχης απάντησε: «Συναισθάνομαι κι εγώ τη μεγίστη λύπη σας, που προξένησε σε όλους μας ο θάνατος του μακαρίτη δασκάλου. Δε σας λέγω όχι, αλλά για να μη δυσαρεστηθεί η κυβέρνηση, παρακαλώ όλους εσάς ν' ακολουθήσετε μέχρι τον τάφο και εκεί να πράξετε τα προς αυτόν καθήκοντά σας». Οι δερβίσηδες υπάκουσαν και ακολούθησαν μετά δακρύων μέχρι το νεκροταφείο. Εκεί ο Πατριάρχης, αφού έψαλε το Τρισάγιο και τοποθετήθηκε ο νεκρός στον τάφο, τότε έμελψαν «... αυλωδώς παθητικώτατα». Ένας από τους Δερβίσηδες, αφού κατέβηκε στον τάφο, φέροντας στα χέρια του τον πλαγιάυλο, ως καιομένη λαμπάδα, είπε τούρκικα: «Ω μακαρίτη δάσκαλε, λάβε από μας τους ορφανούς μαθητές σου το τελευταίο αυτό δώρο, να συμπάλεις μαζί με τους αγγέλους άσματα μ' αυτό στον παράδεισο».

Στον τάφο του υπάρχουν τέσσερις σίχοι από το επίγραμμα που έγραψε ο Ιάκωβος ο Πρωτοψάλτης και χρονολογία 1778, του θανάτου του.

«Την ηδύφωνον μουσικής αηδόνα,
ασματικόν τέταγα της εκκλησίας,
τον μουσικόν νουν ον εγνώρισε τέχνη,
άλλον μελωδόν λαμπαδάριον Πέτρον...1778»²³

²¹ Ι. Γ. Παπαδοπούλου, όπου παραπάνω, σ. 320-321.

²² Ι. Γ. Παπαδοπούλου, όπου παραπάνω, σ. 321-323.

²³ Θ. Γ. Σπάθη, Πέτρος Λαμπαδάριος, όπου παραπάνω, σ. 123.

Γεωργίου Κ. Καλογερά

Οι βρύσες του Αϊ Βασιλή

Η θέση του Αγίου Βασιλείου, στο δρόμο Ξηροκαμπίου και Σπάρτης Γυθείου, παρουσιάζει αξιόλογο αρχαιολογικό ενδιαφέρον (βλ. Helen Waterhouse – R. Hope Simpson, *Prehistoric Laconia: part I, ABSA 55 (1960) 80-81*). Τα στοιχεία (του συνταξιούχου αγροφύλακα Γ.Κ.Κ.) που ακολουθούν πιστεύουμε ότι, σφέποτε το θέμα απασχολήσει τους ερευνητές, θα αποτελέσουν ένα χρήσιμο βοήθημα στις τοπογραφικές αναζητήσεις. Η ύπαρξη νερού συνδέεται άρρηκτα με την ανθρώπινη δραστηριότητα.

Η β ρ ύ σ η τ ο υ Μ α ν τ α β ά. Ακολουθώντας πορεία από Δ προς Α συναντάμε τη βρύση του Μανταβά, έτσι την ξέραμε εμείς. Το νερό βγαίνει από βράχο, αριστερά όπως κατεβαίνουμε, στο ύψος του αμπελιού του Α. Μυλωνά. Ο χώρος ανήκει σήμερα στο Χρήστο Μανιάτη. Το νερό ήταν αρκετό, περισσότερο απ' όσο βγάζει μια κανονική βρύση ύδρευσης σήμερα. Το νερό ήταν χωνευτικό και πολλοί ξεδιψούσαν εκεί, φέρνοντας πολλές φορές και τα φαγητά τους. Έτρεχε συνεχώς όλο το χρόνο· απλώς λιγόστευε, όπως όλα τα τρεχούμενα νερά, το Σεπτέμβρη.

Το Λευκάκι. Σε απόσταση εκατό μέτρων από την βρύση του Μανταβά, υπήρχε πηγή γνωστή ως Λευκάκι, στο ύψος του σημερινού κτήματος Πηγαδιώτη. Το νερό ήταν ποιοτικά καλύτερο από αυτό της προηγούμενης και έβγαινε με την βοήθεια καλάμιού.

Η Αϊβασιλιώτικη βρύση. Η βρύση αυτή ήταν χτισμένη, με διαστάσεις, ας πούμε, ανάλογες αυτής που βρίσκεται στην πλατεία του Ξηροκαμπίου. Το νερό της όμως ήταν κάπως βαρύ. Το νερό ερχόταν από την πλευρά του Αγίου Βασιλή. Στο χτίσιμο υπήρχε ένα κενό στο οποίο τοποθετούσαν ένα κύπελλο. Υπήρχε όμως και μια επιγραφή στον τοίχο, που εμείς τα παιδιά δεν μπορούσαμε να την διαβάσουμε. Ο πατέρας του Αντώνη Καλογερά είχε πει ότι, ίσως, ήταν λατινικά .... Οι παλιοί λέγανε ότι από τον Άγιο Βασιλή ψηλά, κατέβαινε την νύχτα η βασιλοπούλα και λουζότανε και ύστερα ανέβαινε πάλι στο κάστρο.

Το Κεραμιδάκι. Μια άλλη βρύση υπήρχε κοντά στον παλιό μύλο, στο αριστερό μέρος. Έβγαζε λιγότερο νερό. Από κει πίναμε κατά τον Σεπτέμβρη εμείς τα παιδιά που κοκκολογαγαμε καρύδια. Το νερό έβγαινε με την βοήθεια ενός καλάμιού.

Όλες οι βρύσες του Αϊ Βασιλή έχουν χωθεί και σκεπαστεί από βάτα. Γενικά όλες οι λούρες του Αρκασά ποτίζονταν από τη Μαρμαρένια βρύση. Το νερό ακολουθούσε την πορεία του ρέματος της Κολοκύθας. Κατά μήκος αυτού υπήρχαν πηγάδια (δύο του Θόδωρου Σωμή, ένα του Καλογερά, ένα του Δημήτρη Μανιάτη, δύο του Ιωάννη Δ. Μεροπούλη), των οποίων το νερό το έβγαζαν με αντένες. Εκτός από τα πηγάδια, οι περαστικοί και τα πρόβατα έπιναν νερό από τον Πάνου Αμπουλάκη και τον Κάτου Αμπουλάκη. Τώρα, από την εποχή που στο ρέμα έπεσαν τα κατσιγέρια το ρέμα έχει βρομήσει.

Παροιμίες

Οι παλιοί άνθρωποι δεν ήξεραν γράμματα. Δεν μπορούσαν, λοιπόν, να εκφέρουν υψηλές ιδέες, ούτε να αναφερθούν σε ρήσεις σοφών ανθρώπων, προκειμένου να ισχυροποιήσουν τα επιχειρήματά τους. Συχνά κατέφευγαν στις συμβουλές έμπειρων ανθρώπων ή στα λόγια ηλικιωμένων που διακρίνονταν για την σωφροσύνη τους. Πολλοί στην περιοχή του Ξηροκαμπίου μέχρι τελευταία, ανάλογα με τη στιγμή, παρέπεμπαν στα λόγια του γερο Πολότου (Παναγιώτη Μούτουλα, πέθανε το 1935), ο οποίος διακρινόταν για την ορθοφροσύνη του και την επιγραμματικότητα του λόγου του. Στην αδυναμία τους οι άνθρωποι εκείνου του καιρού να επιβεβαιώσουν αποτελεσματικά του λόγου τους το αληθές, κατέφευγαν στις παροιμίες. Η παροιμία, ο "βιωφελής λόγος" των Αρχαίων, αποτελεί καταστάλαγμα πείρας και συμπύκνωση λαϊκής σοφίας.

Παραθέτω μερικές απ' αυτές, που όλο και λιγότερο ακούγονται ή και καθόλου, αφού έπαυσαν να ισχύουν οι συνθήκες, βάσει των οποίων δημιουργήθηκαν παρουσιάζουν, ως εκ τούτου, ιστορικό και γλωσσικό ενδιαφέρον. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι παροιμίες, λόγω της έμμετρης εκφοράς τους, δεν υφίστανται νοηματικές διαφοροποιήσεις ούτε υπόκεινται σε γλωσσικό εκσυγχρονισμό.

Άλλα σκαμπάζει¹ ο γάιδαρος και άλλα ο γαϊδουρολάτης².

Η σκύλα βαβίζει, τα δόντια της τσακίζει.

Πίσ' απ' τη ρασιά³ βρίζει τον πασιά⁴.

Μάθαμε ξυπόλυτοι και ντρεπούμαστε παπουτσωμένοι.

Στις δύο, στις τρεις του πάγου ή χιόνι ή νερό.

Χίλια βλάγκα⁵ ένα γρόσι, ένα βλάγκο χίλια γρόσα⁶.

Γουρούνι σου τάξανε, πάρε σκοινί και τράβα.

¹ Σκαμπάζω, αντιλαμβάνομαι, μπαίνω στο νόημα (μεσν. σκαμβάζω).

² Γαϊδουρολάτης, αυτός που κατευθύνει το γαϊδούρι (δεύτερο συνθετικό (ε)λάτης, από το ελάυνω)

³ Ρασιά, χοντρό μάλλινο πανωφόρι των βοσκών από μαλλί συνήθως γιδιών.

⁴ Πασιάς, Τούρκος υψηλός αξιωματικός (τουρκ. πασα).

⁵ Βλάγκο, ξανθότριχο, ανοιχτόχρωμο μουλάρι. Του χρώματος αυτού τα μουλάρια "βγαίνουν κάλπικα", αναποτελεσματικά δηλαδή, ακατάλληλα. Αν όμως τύχει και κάποιου και βγει καλό, αυτό αξίζει όσο πολλά μαζί όμοια. Βλάγκα λέγεται και η λευκότριχη γίδα. Η λέξη είναι γνωστή στην Πελοπόννησο (Άρνα, Βούρβουρα, Βυτίνα, Μεγαλόπολη, Χατζή Μεσσηνίας, Αίγιο, Πάτρα). Υπάρχει και τοπωνύμιο: στον Βλάγκο (Αρκαδία). Η παροιμία είναι και διαφορετικά διατυπωμένη: "χίλια βλάγκα, χίλια άσπρα, ένας βλάγκος χίλια άσπρα". (Άσπρο, αρχικά ασημένιο τούρκικο νόμισμα, (ακσε), μικρής αξίας αργότερα). Άλλη σχετική παροιμία: "βλάγκο άλογο, ρούσα γυναίκα και φλάριο γίδι να μην πάρεις". Η λέξη παράγεται από το βενετσιάνικο bianco = λευκό πιθανό κατάλοιπο της Βενετοκρατίας.

⁶ Γρόσα (γρόσια), τουρκικό νόμισμα (kuruş)

Μην κάνεις, μη διάξεις, κοιλιά μη σε πονέσει.
 Αρνί, κατοίκι τρίμερο, γουρουνί δωδεκαήμερο, μοσχάρι σαραντάημερο
 και πάλι κρίμα να 'ναι.
 Της καλομάνας το παιδί στους πέντε μήνους κάθεται, τους έξι
 καλοκάθεται και στους εφτά και στους οχτώ παίρνει τον τοίχο – τοίχο.
 Με το στανιό σκυλί μαντρί δεν φυλάει.
 Της αδικιάς το γέννημα σε ποντισμένο μύλο⁷.
 Από κακό χρεωφελέτη κι ένα σακί άχερα.
 Τ' αφύ το ξίδι τ' αγγειό⁸ χαλάει.
 Κάποιον αναμπαίζουν⁹ στο παζάρι, τάχα το ξέρουνε στο σπίτι;
 Ο τσουκαλάς το τσουκαλόχερο όπου θέλει το κολλάει.
 Στενό σου κόπη¹⁰ φόρα το, φαρδύ σου κόπη λειώστο.
 Χαμηλοφόρτωνε και ψιλοτραγούδα.
 Από σόι άνθρωπο και από σειριά¹¹ γουρουνί.
 Αρνί που βλέπ' ο Θός ο λύκος δεν το τρώει.
 Το σπίτι που σε γέννησε ποτέ μην πεις καλύβα.
 Σαν Κάης¹² δούλευε και σαν αφέντης τρώγε.
 Αν πεινάς και δεν νυστάζεις, όσο θέλεις κουκουλώνου.
 Ξένα δουλεύεις, ξένα τραγουδάς, κακό καιρό διαβάζεις.
 Όποιος πίνει βρεσιγιέ¹³ μεθάει δυο φορές.
 Πηγάδι που σε δρόσισε μην το πετροβολήσεις.
 Τον ξένονε στο σπίτι σου για μάρτυρα τον έχεις.
 Κάλλιο ψείρα με νουρά¹⁴, παρά πούντα¹⁵ στα πλευρά.

⁷ Ποντισμένο, καταποντισμένο, που το πήρε το ποτάμι.

⁸ Αγγειό, δοχείο, συνήθως πήλινο, για μεταφορά ή φύλαξη υγρών οικιακής χρήσης.

⁹ Αναμπαίζουν, σχολιάζουν ειρωνικά.

¹⁰ Κόπη, αναύξιτος παθητικός αόριστος, συνηθισμένος στο γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής: (ε)χάθη, (ε)κράνη.

¹¹ Σειριά, γενιά, φύτρα.

¹² Κάης, (και Γκάης από συνεκφώνηση: τον Κάη). Ο Κάιν, ο καταδικασμένος να ταλαιπωρείται, επειδή σκότωσε τον αδελφό του Άβελ. Ο Κάιν, σύμφωνα με την παράδοση, εικονίζεται στην σκοτεινή πλευρά του φεγγαριού.

¹³ Βρεσιγιέ, (τουρκ. veresiye), με πίστωση, χωρίς άμεση πληρωμή. Η λέξη διασωζει και την τουρκική προφορά.

¹⁴ Νουρά, ουρά, (από την συνεκφώνηση την ουρά).

¹⁵ Πούντα, κρυολόγημα στους πνεύμονες (ιταλ. punta)

Το τοπικό συνέδριο της Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών στο Ξηροκάμπι

Στις 14 - 16 Σεπτεμβρίου 2001 πραγματοποιήθηκε στην έδρα του δήμου το τοπικό συνέδριο της Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών. Έγιναν συνολικά είκοσι πέντε ανακοινώσεις ειδικών επιστημόνων σε θέματα λακωνικού ενδιαφέροντος, που αφορούσαν στην ιστορία, λαογραφία, αρχαιολογία και άλλους τομείς της επιστήμης και της τέχνης.

Η διοργάνωση ήταν υποδειγματική χάρη στην ενεργό βοήθεια, και συμπαράσταση του δήμου, ο οποίος ήταν και συνδιοργανωτής. Η Εταιρεία και από τη θέση αυτή θέλει να εκφράσει τις ευχαριστίες της σ' όλους όσους συνέβαλαν στην άρτια οργάνωση και ιδιαίτερα στο σύλλογο Κυριών και

Δεσποινίδων της Εκκλησίας.

Ήδη η έκδοση των πρακτικών του συνεδρίου ευρίσκεται στο στάδιο της εκτύπωσης και σύντομα θα τεθούν στη διάθεση των φιλαναγνωστών. Η έκδοση ενδιαφέρει ιδιαίτερα τους κατοίκους της περιοχής, αφού αρκετές ανακοινώσεις αφορούν θέματα σχετιζόμενα της ιστορίας της.

Θ.Κ.

Ευχαριστήριο Συνέδρου

Ο κ. Κων/νος Λ. Κοτσώνης, ταξίαρχος ε.α., που συμμετείχε στο συνέδριο των Λακωνικών Σπουδών που έγινε στο χωριό μας κατά τον μήνα Σεπτέμβριο 2001, απέστειλε στον εκπρόσωπο του δήμου Φάριδος την παρακάτω επιστολή:

Αθήναι, 15 Νοεμβρίου 2001

Φίλτατε κύριε Κονίδη,

Έστω και καθυστερημένα, έρχομαι να σας ευχαριστήσω, καθώς και η σύζυγος μου, για το αλησμόνητο τριήμερο του Συνεδρίου στο όμορφο Ξηροκάμπι και την περιοχή του. Η αγάπη, το ενδιαφέρον σας να μη μας λείψει τίποτε, η συγκινητικά ευγενική συμπαράσταση των κυριών και δεσποινίδων συνεργατριών σας, είναι εμπειρίες που δεν είναι δυνατόν να λησμονηθούν.

Εύχομαι πάντα υγεία σε σας, την οικογένεια σας και τους καλούς φίλους και φίλες σας, που έγιναν και δικοί μας.

Με πολλή αγάπη και εκτίμηση
ΚΩΝ. ΚΟΤΣΩΝΗΣ

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στη Γόλα

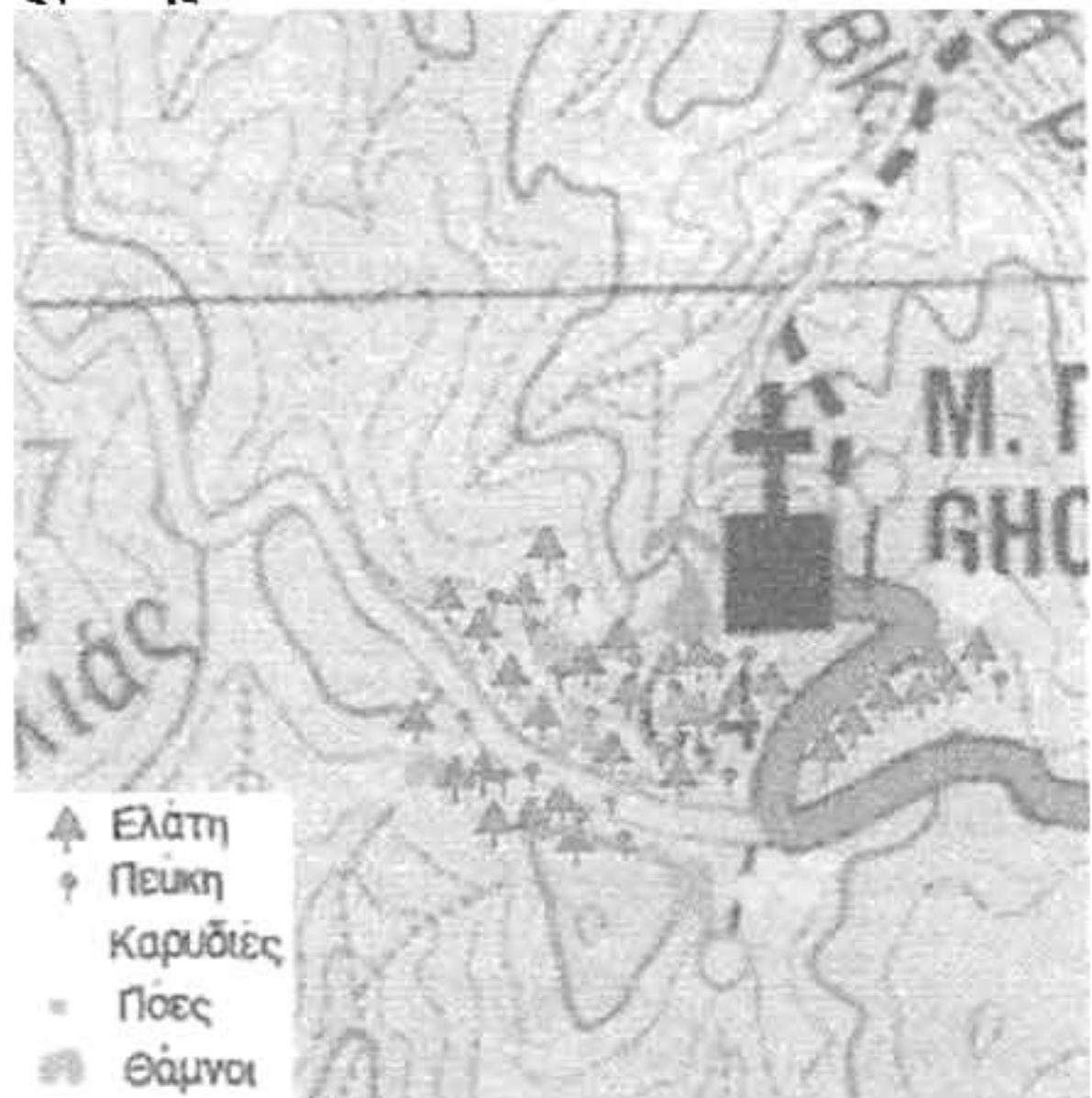

Στα πλαίσια του Συνεδρίου / Σεμιναρίου / Εργαστηρίου που οργανώθηκε στην Σπάρτη (1-3 Δεκεμβρίου 2000) από το Πανεπιστήμιο Αθηνών με θεματική "Προς μια περιβαλλοντική εκπαίδευση επί του πεδίου (και) μέσω της τεχνολογίας με βάση την επιστημονική μέθοδο - Η περίπτωση των δασικών πυρκαγιών", πραγματοποιήθηκε μια επί του πεδίου άσκηση στο δασύλλιο της Ι.Μ. Γόλας. Εκπαιδευτικοί του νομού Λακωνίας (100) και μεταπτυχιακοί φοιτητές (30) ασκήθηκαν στην εφαρμογή της επιστημονικής μεθοδολογίας και

των τεχνολογιών πληροφόρησης, εφαρμόζοντας ένα προ-σχέδιο δραστηριοτήτων για τη βελτιστοποίηση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην πρόληψη / πρόγνωση δασικών πυρκαγιών. Η μεθοδολογία, οι τεχνικές και οι πρακτικές που εφαρμόστηκαν προτείνονται, γενικότερα, για την εκπαιδευτική διαδικασία των φυσικών επιστημών όλων των βαθμίδων της τυπικής (και μη) εκπαίδευσης από το Εργαστήριο Φυσικών Επιστημών, Τεχνολογίας και Περιβάλλοντος (www.micro-kosmos.uoa.gr, διευθ. καθηγητής Γεωργ. Θεοφ. Καλκάνης) του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών που διοργάνωσε το συνέδριο / σεμινάριο / εργαστήριο.

Η επιστημονική μεθοδολογία, η οποία ακολουθείται κατά την έρευνα των φυσικών φαινομένων, αξιοποιείται και ως εκπαιδευτική μεθοδολογία (το ερευνητικά εξελισσόμενο εκπαιδευτικό πρότυπο), με διακριτά βήματα: έναυσμα ενδιαφέροντος, διατύπωση υποθέσεων / προβληματισμός, πειραματισμός / δραστηριότητες, διατύπωση θεωρίας / συμπερασμάτων, έλεγχος / εμπέδωση / γενίκευση. Κατά τη συγκεκριμένη εφαρμογή / άσκηση, ισχυρό έναυσμα ενδιαφέροντος απετέλεσαν οι καμένες γειτονικές περιοχές του Ταϊγέτου. Η διατύπωση υποθέσεων έγινε με βάση τη σχηματοποίηση της θεματικής και συστημικής ανάλυσης που επιχειρήθηκε. Με βάση αυτή την ανάλυση οι εκπαιδευόμενοι εκπαιδευτικοί οργανώθηκαν σε ομάδες με συγκεκριμένη κατανομή θεματικών και δραστηριοτήτων: τοπογραφία, βλάστηση, μετεωρολογικοί παράγοντες, ανθρωπογενείς παράγοντες.

Μετά από επιτόπιες ποσοτικές μετρήσεις η τοπογραφία της περιοχής αποτυπώθηκε σε λεπτομερείς χάρτες, στους οποίους σημειώθηκε και η επιτόπια βλάστηση. Οι μετεωρολογικές, φυσικές ποσότητες (θερμοκρασία, σχετική υγρασία ατμόσφαιρας, σχετική υγρασία καύσιμης ύλης, άνεμος) μετρήθηκαν και καταγράφηκαν σε διάφορες χρονικές στιγμές, ενώ εκτιμήθηκαν, ταξινομήθηκαν και ποσοτικοποιήθηκαν οι ανθρωπογενείς παράγοντες (γεωργικές δραστηριότητες, τουριστικές επισκέψεις, εγκατάλειψη γης, εμπρησμοί, ...). Τα δεδομένα των καταγραφών, των μετρήσεων και των εκτιμήσεων ψηφιοποιήθηκαν στον ηλεκτρονικό υπολογιστή και στη συνέχεια απεικονίσθηκαν σε

ηλεκτρονικούς χάρτες της περιοχής. Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, επίσης, με πρόγραμμα που δημιουργήθηκε στο Εργαστήριο λαμβάνοντας υπόψη τα τρέχοντα επιστημονικά πρότυπα πρόγνωσης πυρκαγιάς, τα οποία αναδεικνύουν τη σχετική υγρασία της καύσιμης ύλης ως τον κυριαρχούντα παράγοντα (εκτός των ανθρωπογενών) επικινδυνότητας πυρκαγιάς.

Γενικεύοντας, το πρόγραμμα αυτό είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί από περιβαλλοντικές ομάδες μαθητών / φοιτητών/ εκπαιδευτικών σε κάθε περιοχή, αλλά (όντας επιστημονικά ακριβές) και από τοπικούς αρμόδιους φορείς για εκπαίδευση αλλά και συνεχή εκτίμηση του βαθμού επικινδυνότητας πυρκαγιάς σε κάθε περιοχή, με δυνατότητα μάλιστα τηλεπισκόπησης και μετρήσεων μέσω αισθητήρων.

Σ.Σ.

Ποίηση

Ταΰγετε,

βουνό αντρίκειο, δυνατό, βουνό παλικαρίσιο,
στα πόδια σου μεγάλωσα, στο δροσερό σου ίσκιο.
Τα μάτια μου σκαρφάλωναν πάνω σου κι η ψυχή μου
πετούσε στην ψηλότερη του Άι Λια κορφή σου
με το γαλάζιο τ' ουρανού, το φως και τον αγέρα
και γέμιζε απ' τη λεβεντιά που έχει η μορφή σου.

Σα ντύνεσαι στα κάτασπρα τους μήνες του χειμώνα
το χιόνι φωτοστέφανο στολίζει την κορφή σου.
Μα σαν η Άνοιξη έρχεται κι ο γελαστός ο Μάης
κι η γη από τη νάρκη της αρχίζει να ξυπνάει,
με χίλια μύρια λούλουδα στολίζει το κορμί σου
κι αρώματα από ρίγανη και μυρωδάτο τσάι.

Τα δασωμένα μπράτσα σου σα γίγαντας απλώνεις
και κλείνεις στην αγκάλη σου την εύφορη πεδιάδα,
την πλούσια Λακεδαίμονα, το μυθικό Ευρώτα,
που τ' ασημένια του νερά στα σπλάχνα της κυλάει
και δίνει πλούσιους τους καρπούς, χρυσά τα πορτοκάλια,
γλυκό κρασί, στάχνα ξανθά κι ευλογημένο λάδι.

Από ψηλά περήφανος τη γη σου διαφεντεύεις,
τη γη που γέννησε θεούς, τη γη μάνα ηρώων,
που χάρο δε λογάριαζαν για την τιμή της Σπάρτης
και με σοφία ζύγιαζαν τα λόγια μετρημένα,
που στην παλαιίστρα πάλευαν για ένα κλωνάρι δάφνης
και στους αιώνες ξακουστό άφησαν τ' όνομά της.

Μακριά σου σ' ονειρεύομαι, θα θελα να ξεφύγω,
ν' ανέβαινα στην Τόριζα, ψηλά στο Καταφύγιο.
Στους Πενταυλούς να κοιμηθώ με τ' άστρο μαξιλάρι,
στα κρουσταλλένια τους νερά να βρέξω παξιμάδι.
Τη δίψα μου να έσβηνα και στου Πουλιού τη βρύση
στις Γούβες να σκαρφάλωνα κι απ' την κορφή σου πάνω
σαν αετός να βίγλιζα Ανατολή και Δύση.

Παναγιώτα Λαμπριανάκου – Βορβή.

Η εθνική συνείδηση σφυρηλατείται στο εργαστήρι του Σχολείου

Απόσπασμα "Από ένα ημερολόγιο":

Τα δύσκολα εκείνα χρόνια του διπλού πολέμου (κατοχή-εμφύλιος) βιώσαμε - παιδιά ακόμη - το δάκρυ και τον πόνο. Δικός μας πόλεμος στάθηκε η προσπάθεια να προσπεράσουμε το φόβο και το θάνατο που δεν έκαναν διάκριση και για τα παιδιά ακόμη. Και ρίζωσαν βαθιά εκείνα τα βιώματα. Αλλά τα σημάδια έμειναν στις παιδικές ψυχές μας ανεξίτηλα.

Μέσα από αυτήν την λαίλαπα και τον ορμαγδό του πολέμου, κάποια καθοριστικά στοιχεία, αιχμή ίσως και ταπεινά, έγιναν αποφασιστικά κίνητρα για να διατηρήσουμε στις ψυχές μας το μεγαλείο της έννοιας πατρίδα και να ντύσουμε τις καρδιές μας με τη γαλανόλευκη ιδέα της Ελλάδας.

Και ήταν όλα αυτά που μπόλιασαν τις συνειδήσεις μας με το εθνικό μπόλι, που ρίζωσε και βλάστησε στο καρπερό έδαφος της αγιοσύνης της πατρίδας σε δύσκολες ώρες. Γιατί, στάθηκαν αποφασιστικά τα άλλα βιώματα του χώρου του σχολείου στη θαλπωρή της σχολικής αίθουσας. Δώρα αγνά, από την αγνή διδαχή και τον κρουστό λόγο των δασκάλων μας.

Ο Αλέκος Σολωμός, ο Γιώργος Μπομποτής, ο Παύλος Πήλιος, στάθηκαν δίπλα μας, φωτισμένοι από το χρέος του Έλληνα δασκάλου. Κι έσπειραν τον διαλεχτό σπόρο στις ψυχές μας, για να στεριώσει η ιδέα της λευτεριάς της πατρίδας.

Πρώτο μάθημα η πατρίδα! Κάθε στιγμή πιο πολύ κάθε που ξημέρωνε εθνική εορτή.

Η 25^η Μαρτίου και η νέα εποποιία το 40, γίνονταν η κβωτός που διέσωζε και διατηρούσε την εθνική ιδέα πριν αλωθεί από τον υπαρκτικό κίνδυνο. Και η ιδέα της πατρίδας έπαιρνε σάρκα και οστά με το ρίζωμα της πίστης, των ιδανικών και του χρέους.

Πώς περιμέναμε την εθνική εορτή! Πρωί-πρωί στο Σχολείο. Κι από εκεί, με τη σημαία μας και το σίγουρο βηματισμό, γραμμή για την εκκλησία. Τσολιαδάκια, Αμαλίες την άγια μέρα του Ευαγγελισμού καμαρώναμε μ' εκείνη την απροσδόκητη γλυκύτητα του άδολου παιδικού ενθουσιασμού. Και μετά, πίσω στο Σχολείο μας.

Γινόταν η παρέλαση στο ανοιχτό προαύλιο, δίπλα στη Ραΐνα. Επίσημοι όλοι οι κάτοικοι. Η άσπρη γραμμή από τον ασβέστη, η σφυρίχτρα του δασκάλου για βηματισμό και το παράγγελμα: "κεφαλή δεξιά" κανοναρχούσαν το αγέρωχο παράστημά μας.

Στην ξύλινη εξέδρα ο παπα-Γιάννης, ο Πρόεδρος, ο Διευθυντής του σχολείου, οι αρχές του χωριού. Και τους πλαισιώναν γύρω οι συγχωριανοί μας, όλοι για κείνη την ημέρα σε θέση επισήμων. Μα το μέτρο του εθνικού παλμού το ζούσαμε πάνω στη σκηνή με τα πανηγυρικά σκετς στη μεγάλη αίθουσα του Σχολείου. Τα πατριωτικά έργα, τα ποιήματα, τα σημαϊάκια μας δίπλα και γύρω στην αίθουσα, τα εμβατήρια και ο εθνικός μας Ύμνος αμείβονταν με τα χειροκροτήματα των δικών μας σηματοδοτώντας μια άλλη αίσθηση το δικαιωματικό καμάρι να αισθανόμαστε γνήσια ελληνόπουλα. Γιατί εκείνες οι σχολικές εορτές είχαν τη σημασία τους -μόλις είχαμε βγει από την τετράχρονη κατοχή- καθώς μας έκαναν να νοιώθουμε πόσο ακριβή γινόταν η ιδέα της πατρίδας.

Γνήσιες εορτές αληθινά ελληνικές. Τις ζούσαμε, τις νοιώθαμε, μας διαπερνούσε η ανατριχίλα της εθνικής έξαρσης.

Κι η εθνική μας αυτή ανάταση ξαναζωντάνευε -κρυμμένη σπίθα στα χρόνια της σκλαβιάς, ίδια μ' αυτήν του κρικρού Σχολείου, σηματοδοτώντας την αξία της λευτεριάς.

Νιώθαμε παρόμοια με τα παιδιά εκείνης της σκλαβιάς του τότε, καθώς κι εμείς βιώναμε τώρα τη δικιά μας ανάσταση, ίδια μ' εκείνη του ξεσηκωμού του '21.

Οι βλοσυρές μορφές των ηρώων γύρω μας έγνεφαν σημαδιακά! Βλέπαμε τον αγέρωχο γέρο του Μοριά, τον Οδυσσέα Ανδρούτσο με τ' αποφασιστικό βλέμμα, τον Κίτσο Τζαβέλλα, τη Μπουμπουλίνα, τη Μαντώ. Κι εκείνο το στοχαστικό ρυταδωμένο μα τόσο ήρεμο πρόσωπο του πιο γνήσιου και αγνού πατριώτη, του στραπιάτη – Αρχιστρατήγου Μάρκου Μπότσαρη, πόσα δεν έλεγε! Καρφώναμε το βλέμμα στο οστεώδες πρόσωπο του Καραϊσκάκη με τα σκληρά χαρακτηριστικά και τα γεμάτα πείσμα και αποφασιστικότητα μάτια. Τι δεν μνημούσαν τα μάτια εκείνα στις παιδικές μας ψυχές! Και ζούσαμε νοερά κοντά στους ήρωες, τις μάχες στα Δερβενάκια, στο Σούλι, στο Μανιάκι. Έφταναν στ' αυτιά μας λες οι κραυγές από το κατακαημένο Μεσολόγγι, ο ήχος από το τραγούδι του χορού στο Ζάλογγο. Κι από μέσα μας ευχαριστούσαμε το Θεό, που μας έδωσε τη δύναμη να κρατηθούμε στη ζωή, στα μαύρα χρόνια του κατατροπυγμού.

Δεν αλλάζει η ιστορία μας. Όχι! Μα έχουμε χρέος να προασπίζουμε τα δίκαια και τα πάτρια συνειδητά. Να διαφυλάσσουμε ως κληρονομιά τους αγώνες και τις θυσίες όλων εκείνων των ηρώων. Στη μοίρα του Έλληνα είναι να ποτίζει το δέντρο της λευτεριάς πάντα με αίμα! Η πολυκύμαντη και αιματοβαμμένη πορεία αυτού του έθνους μας διδάσκει πάντα. Κι αυτή τη διδασκαλία το τότε Σχολείο, στις δύσκολες ώρες εκείνες, την έκανε καμίνι και σφυρηλατούσε στο εργαστήρι της σχολικής αίθουσας τις συνειδήσεις μας, παραδίδοντας τη φλόγα που έπρεπε να διατηρήσουμε άσβηστη.

Τελευταία τάξη του Σχολείου. Η χρονιά 1946-1947. Είχα το προνόμιο ν' απαγγείλω κι εγώ ποίημα στην εθνική μας εορτή. Κράτησα για πάντα στη μνήμη τους στίχους εκείνους. Ταραχή, αγωνία ανάμεικτα. Όχι από φόβο. Με συγκλόνιζαν οι έννοιες που έκλειναν οι στίχοι εκείνοι.

«Σαν τη σπάθα κρυμμένη στη στάχτη,
φανερώθης για μας λευτεριά!
Ήλθε η ώρα πετιέσαι, ανάφτεις
και απλώθης σε κάθε γωνιά...»

Όσο κι αν πέρασαν από τότε τα χρόνια, όσα κι αν βίωσα στην αίθουσα του σχολείου με τους μαθητές μου από το λειτούργημά μου, εκείνον τον μυστηριώδη παλμό και τον ενθουσιασμό των παιδικών μαθητικών μου εορτών ποτέ δεν τον λησμόνησα.

Ίσως το Σχολείο του τότε ήταν διαφορετικό! Μπορεί τα βιώματα να διέφεραν. Εκεί στο χωριό μου, στο Ξηροκάμπι, μπόλιασα τότε για πάντα το ξεκίνημά μου. Τι να ήταν άραγε αυτό το ξεχωριστό! Η ψυχή μας λαχταρούσε για τις διδαχές εκείνες. Ρουφούσε άπληστα τους λόγους των δασκάλων μας. Τους μετουσίωνε σε εθνική ανάταση. Δεν ήταν η κάθε φορά απλά ένα μάθημα. Και δεν ήταν ακόμη άλλη μια σχολική εορτή, που προέβλεπε το πρόγραμμα. Γιατί εκείνο το ψυχικό ανέβασμα ξαναζωντανεύει την ιστορία μας. Μα πώς να ξεχάσεις πέρα από την ιερότητα της εθνικής εορτής, εκείνη την εσωτερική ανάκρουση των πλέον ωραίων συναισθημάτων, εκεί στην ταπεινή μας αίθουσα! Όλα σου θύμιζαν το ιερό χρέος.

Πάνω από την έδρα του δασκάλου – πώς το θυμάμαι αυτό – υπήρχε το καλλιτεχνικά διακοσμημένο με μπλε και άσπρο χρώμα, χαρτόνι απ' όπου μας έγνεφε ο στίχος του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη: «Νιώθω για σε, πατρίδα μου, στα σπλάχνα χαλασμό».

Να γιατί εκείνο το παιδικό και άγιο βίωμα των τότε σχολικών μας χρόνων, μετουσίωνετο σε κοινωνία αχράντων μυστηρίων από το άγιο δυσκολότηρο του Παλαιών Πατρών Γερμανού.

Αναβαπτίζαμε στις δύσκολες εκείνες ώρες τις ψυχές μας στην κολυμβήθρα της Ελλάδος, καθώς κλείναμε ερμητικά στις συνειδήσεις μας, όλα αυτά, ως «Άγια των Αγίων». Γιατί είχαμε κρατηθεί αγνοί – παρόλο το χαλασμό γύρω μας – και οι προσπάθειες των δασκάλων μας μέσα και έξω από τον ιερό χώρο του Σχολείου, είχαν ένα και πρωταρχικό σκοπό: να μην αλωθούμε από τα μίσση, τη λαίλαπα της καταστροφής και του ολέθρου, το αιματοκύλισμα που έσερνε στο διάβα του ο αδελφοκτόνος σπαραγμός. Και τα προσπεράσαμε. Ζήσαμε και σήμερα θυμόμαστε!

Η επέτειος της Παλιγγενεσίας

Με εξαιρετική λαμπρότητα γιορτάσθηκε και φέτος η επέτειος της 25^{ης} Μαρτίου 1821 στο Δήμο μας.

Την παραμονή 24^η Μαρτίου ο Δήμος με την οικογένεια Γιατροάκου συνδιοργάνωσε βραδιά μνήμης στους ήρωες Φαρίτες του 1821 και τίμησε τον αγωνιστή Παναγιώτη Γιατροάκο με τη διοργάνωση έκθεσης στο Δημορχιακό κατάστημα με έκθεση κειμηλίων της ένδοξης οικογένειας και ξυλόγλυπτα έργα του Δημήτρη Διακουμόπουλου, συζύγου της Μαρίας Γιατροάκου. Την έκθεση παρουσίασε η δημοτική Πάρεδρος Τραπεζοντής κ. Ασημάκη Σταμούλα. Κύρια ομιλήτρια ήταν η απόγονος των Γιατροάκων κ. Κατερίνα Διακουμοπούλου. Παρευρέθησαν ο δήμαρχος Φάριδος, ο οποίος χαιρέτησε την ωραία εκδήλωση και ευχαρίστησε τους συνδιοργανωτές, εκπρόσωπος του Διοικητή του Κ.Ε.Ε.Μ. και πλήθος κόσμου.

Την 25^η Μαρτίου στον ιερό ναό της Αγίας Τριάδος Ξηροκαμπίου ετελέσθη πανηγυρική λειτουργία και δοξολογία. Παρευρέθησαν ο Δήμαρχος και οι αρχές του Δήμου. Στη συνέχεια στο μνημείο των Ηρώων ετελέσθη επιμνημόσυνος δέηση, έγινε κατάθεση στεφανιών από το Δήμαρχο, τους εκπροσώπους των στρατιωτικών αρχών και των σχολείων. Τον πανηγυρικό εξεφώνησε ο εκπαιδευτικός και δημοτικός σύμβουλος κ. Ιωάννης Κονίδης.

Στη συνέχεια στην κεντρική πλατεία έγινε παρέλαση ενώπιον των επισήμων και του πολυπληθούς λαού από τη μαθητιάσα νεολαία των σχολείων Δημοτικού, Νηπιαγωγείου, Γυμνασίου και Λυκείου του Δήμου Φάριδος και τμήματος των Ενόπλων Δυνάμεων. Η εορτή έκλεισε με δεξίωση που εδόθη από το δήμαρχο στο κατάστημα του Γ. Μανιάτη.

Το απόγευμα στην πλατεία του Δημορχείου οι μαθήτριες και μαθητές των σχολείων χόρεψαν παραδοσιακούς χορούς που καταχειροκροτήθηκαν από τους Φαρίτες.

Μια πρόταση

Προς τον κ. Δήμαρχο του Δήμου Φάριδος

Κύριε Δήμαρχε,

Επισυνάπτοντας στην παρούσα μου φωτοτυπικό αντίγραφο του υπ' αριθμ. 1155/10-3-2001 φύλλου της εκδιδόμενης στη Σπάρτη καθημερινής εφημερίδας «ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ ΤΗΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ», όπου περιέχεται δημοσίευσμά μου με τον τίτλο «ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΙΧΑΛΑΚΕΑΣ – Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ, Ο ΔΙΚΑΣΤΗΣ, Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» και αναφερόμενος στις δύο τελευταίες παραγράφους τούτου και ειδικότερα στη διατυπούμενη δημόσια πρόσκληση με την ευχή να τιμηθεί ο προ μηνών πρόωρα αποβιώσας αρεοπαγίτης Αντώνιος Μιχαλακέας, με την αίτηση μου αυτή επαναδιατυπώνω την ίδια ευχή προς Εσάς, το Δημοτικό Συμβούλιο και προς τον πρόεδρο τούτου, ευελπιστώντας πως ο Δήμος Φάριδος θα αποδώσει την οφειλόμενη τιμή σε ήρωα ειρηνικής περιόδου, όπως υπήρξε ο Αντώνιος Μιχαλακέας. Και ασφαλώς ο Δήμος μας ποικιλοτρόπως θα

καινοτομήσει, αν κάνει δεκτή την πρόταση για κατασκευή και τοποθέτηση προτομής του Αντώνη Μιχαλακέα σε κεντρική πλατεία της έδρας του Δήμου, το Ξηροκάμπι, που υπήρξε και η αφετηρία της δικαστικής και δημοκρατικής πορείας τούτου.

Επίσης με την παρούσα μου υπενθυμίζω προς Εσάς, κύριε Δήμαρχε, το οφειλόμενο χρέος όλων μας προς ένα, αποβιώσαντα ήδη, διακεκριμένο επιστήμονα και καταξιωμένο συμπολίτη μας ο οποίος, ως πρώτος στην ιστορία του τόπου μας κοινοτικός γιατρός, προσέφερε χωρίς διακοπή επί δεκαετίες τις υπηρεσίες του στους κατοίκους των οικισμών του Δήμου Φάριδος. Ευελπιστώ πως για χάρη της μνήμης και του έργου του Γεωργίου Κακαγιάννη, διότι περί αυτού πρόκειται, το Δημοτικό Συμβούλιο και Εσείς προσωπικά θα αποδεχθείτε ομοία πρότασή μου περί κατασκευής προτομής τούτου.

Σας κάνω γνωστό πως τίθεμαι στη διάθεση του Δημοτικού Συμβουλίου, αν τυχόν κριθεί πως απαιτείται και η προφορική ανάπτυξη της παρούσης μου.

Σπάρτη, 15/1/2002

Με εκτίμηση
Παναγιώτης Κομνηνός του Ηλία
Δικηγόρος

Της Αγοράς

Ένα από τα πιο αγαπητά πρόσωπα της αγοράς τις προηγούμενες δεκαετίες ήταν ο κουρέας Γιάννης Σνκιάτης ο οποίος διέθετε σπινθηροβόλο πνεύμα και καλλιτεχνικές ιδιότητες. Ως κωμικός του θεάτρου θα είχε διαπρέψει, αφού κατάφερε να σκορπά το γέλιο, χωρίς ο ίδιος να γελάει. Στο στόχαστρό του συνήθως έβαζε τους υπερήλικες ενοίκους της πλατείας, στους οποίους έκανε θανάσιμους υπαινιγμούς: «γράφει ο κοντυλοφόρος;» ήταν μια βασική ερώτηση. Συνήθως δεν έπαιρνε θετική απάντηση. Αν όμως αυτό συνέβαινε, ακολουθούσε δεύτερη: «ορθή γωνία;» Κι έφευγε βιαστικός, χαρούμενος πάντα, μ' εκείνο το αινιγματικό χαμόγελο μόνιμα ζωγραφισμένο στο πρόσωπό του, σκορπώντας γύρω του μια γενική ευφορία. Αν έβλεπες ανθρώπους να γελάνε, ιλαρή γενικά ατμόσφαιρα στην πλατεία κι ήξερες πρόσωπα και πράγματα, ήταν εύκολο να μαντέψεις ότι είχε περάσει από κει λίγο πριν ο συμπαθής και αλησμόνητος κουρέας της "πρώτης τάξης," του χωριού, όπως ο ίδιος συνήθιζε να λέει.

Παραμονές των εκλογών στη δεκαετία του '50 στο Ξηροκάμπι. Πρόκειται να μιλήσει ο υποψήφιος βουλευτής Λακωνίας Δημήτριος Δαβάκης. Οι τοπικοί παράγοντες αναθέτουν στο Δημήτριο Γραμματικάκη να ανακοινώσει το γεγονός στους κατοίκους, ο οποίος με προθυμία αποδέχθηκε. Διαλαλώντας, στη συνέχεια, την άφιξη έκανε λάθος και αντί να πει: "ο βουλευτής της ΕΡΕ" είπε: "ο βουλευτής της ΕΔΑ". Οργισμένοι οι υπεύθυνοι για το φοβερό λάθος τον παρατήρησαν ανστηράκι αυτός, κοιτάζοντάς τους με μισό μάτι απάντησε: Τι ΕΡΕ, τι ΕΔΑ το ίδιο είναι! Ιστορική πρόγνωση (;).

B.H.X. + H.G.M.

Νέα βιβλία

Κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Έψιλον ένα καινούριο βιβλίο του Κ. Π. Θλιμμένου, «Η Γιαγιά μου, Τα Βαλκάνια». Περιέχει 11 διηγήματα που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα από τον ψυχικό κόσμο του συγγραφέα. Εικόνες από το παρελθόν με εσωτερική σύνδεση ζωντανεύουν μνήμες από δύσκολα χρόνια. Συγγενείς, φίλοι, άυλες οπτασίες αποκτούν συγκεκριμένα διαγράμματα. Αλλά και του παρόντος οι άνθρωποι με τις έγνοιες, τους προβληματισμούς καλύπτουν τη φρίκη, καμιά φορά, του κενού. Ο λόγος είναι επιγραμματικός, οι φράσεις λιτές, σύντομες, συχνά σκόπιμα ασαφείς. Εμείς, αν και αισθανόμαστε τον εαυτό μας αναρμόδιο για έκφραση έγκυρης γνώμης, ξεχωρίσαμε το 9^ο διήγημα, που επιγράφεται: «Το μνημόσυνο» και είναι αφιερωμένο: στη Σοφία...

Θ.Κ.

Η εφημερίδα μας δέχτηκε ως ευγενική προσφορά της συμπατριώτισσας κ. Αννίτας Γιατράκου – Λούβη τα βιβλία:

1. Τους δύο τόμους του έργου του ιστορικού Αθ. Φωτόπουλου με τον τίτλο «Οι Γιατράκοι του 1821». Μελετώντας τα πρώτα φύλλα του Α' τόμου, βρέθηκα εμπρός σε πληροφορίες που δεν συνάντησα ποτέ έως τώρα την προσφορά της ιστορικής οικογένειας συνδεδεμένη με πολλούς άλλους τοπικούς ήρωες, παράγοντες και γεγονότα της περιοχής μας καθώς και άγνωστες πτυχές του Αγώνα. Ιστορικά στοιχεία άγνωστα στους πολλούς. Εκτενέστερα θ' αναφερθούμε στο επόμενο τεύχος, αφού θα γίνει η επίσημη παρουσίαση του βιβλίου.

2. Το μυθιστόρημα της ίδιας: «Ελεγείο μοναξιάς». Μαζί με τους ήρωές της περπατάμε, από οικισμό σε οικισμό, τη Μάνη. Εμάς, τους μεσόκοπους, μας γυρίζει στην εποχή της παιδικής μας ηλικίας και της νιότης μας, τότε που τα μανιάτικα ήθη δεν τα διεκδικούσε μόνο η άνυδρη γη, αλλά και τα Ελοχώρια και μεγάλο μέρος της Λακωνίας. Δεν ξέρω αν οι ήρωες πράγματι υπήρξαν. Αν τα γεγονότα συνέβησαν έτσι. Αν η πλούσια ζωή του πρωταγωνιστή δένει με τη στερημένη ζωή των Μανιατών. Αν το μυθιστορηματικό τέλος συνέβη κάποτε. Για το κομμάτι της Αντίστασης και του Εμφυλίου δεν εκφέρω γνώμη, γιατί δεν τα έζησα. Γεννημένη όμως το 1950 και μεγαλωμένη σ' ένα χωριό, όπου αρκετοί Μανιάτες αναζητώντας δουλειά στον κάμπο, έχοντας τ' αυτιά μου γεμάτα απ' τα ακούσματα του μανιάτικου μοιρολογιού (άλλη αστεϊρεντή δεξαμενή, τούτη, ποιήσης) και ζώντας την αμέσως μεταπολεμική ζωή δεν μπορώ παρά να δεχθώ ότι τα γραφόμενα τόσο τρυφερά και λυρικά, θα μπορούσαν να είναι πραγματικά. Πάντως τα περισσότερα έχουν σίγουρα συμβεί. Θυμήθηκα χρόνια όχι και τόσο μακρινά, που τα νοσταλγώ (μαζί με τις δυσκολίες τους, την ανστηρότητά τους, τους περιορισμούς τους και γιατί όχι την υποκρισία τους). Σ' αυτό το βιβλίο συνάντησα ένα κομματάκι και της δικής μου ζωής.

Καλομοίρα Κουτσουμπού - Κονίδη

Συνδρομές

Για τη συνέχιση της έκδοσης της "Φάρδος": Νικ. Παναγέας (5.000), Αργ. Παναγέα (10.000), Κούλα Παναγέα (5.000), Γεώργ. Μιχαλάκος (5.000), Παν. Παναγιωτουνάκος (10.000), Αντ. Βολτής (2.000), Ευάγγ. Σκιαδάς (2.000), Δημ. Χατζάκος (10.000), Κων. Σταρόγιαννης του Π. (1.000), Γεώργ. Ρηγάκος (1.000), Παν. Δούκας (5€), Λίλιαν Στελλάκου (3.000), Δημ. Ορφανάκος (1.500), Λάζ. Παρθενίδης (1.500), Κων. Μοίρας (2.000), Νικ. Γεωργίου (5.000), Παντ. Χριστάκος (5.000), Καλλ. Ορφανάκου (1.000), Άρης Πολυμενάκος (1.500), Δημ. Χριστάκος (1.000), Δημ. Βαλκανάς (1.000), Αντ. Φόρτσα (5.000), Λούης Ματθαίος και Ευάγγ. Καπετανάκος (50\$), Σταυρ. Ι. Φραγκή-Ρηγάκου και Μίμης Π. Φραγκής (100\$), Κων. Ν. Μπουρατζέλης (50€).

Αυτοί που φεύγουν

Σταύρος Ν. Μιχαλάκος

Αγαπητέ και αξέχαστε φίλε Σταύρο – αυτή ήταν η αμοιβαία προσφώνηση μας, κατά την μακρά, επί δεκαετίες, αλληλογραφία μας.

Αγαπητέ μου Σταύρο, συμμαθητή, φίλε, κουμπάρε, αδελφέ.

Όταν συνήλθα κάπως από το τραγικό και αναπάντεχο άγγελμα, που μας συγκλόνισε όλους, όταν κατόρθωσα να συνειδητοποιήσω αυτό που δεν μπορούσα να πιστέψω και δεν ήθελα να παραδεχθώ, αισθάνθηκα την ανάγκη να σου απευθύνω, την ώρα ης εκφοράς σου από την εκκλησία, τον τελευταίο αποχαιρετισμό. Αποχαιρετισμό την ώρα του τελευταίου αποχωρισμού, που ποτέ δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα συνέβαινε τόσο πρόωρα και τόσο τραγικά.

Τότε κατάλαβα ότι από την συγκίνηση που με κατέχει θα έχανα τα λόγια μου και δεν θα μπορούσα να συνεχίσω μέχρι το τέλος. Γι' αυτό σκέφτηκα να τα γράψω. Αλλά και πάλι είδα ότι τα λόγια μου είναι φτωχά για να εκφράσω αυτά που αισθάνομαι, για να πω αυτά που σου πρόπον. Ας μου συγχωρηθεί η αδυναμία μου αυτή. Ας μου συγχωρηθεί ακόμη ο προσωπικός τόνος των λόγων μου.

Δεν θυμάμαι ακριβώς την πρώτη στιγμή της γνωριμίας μας. Στις μικρές τάξεις του Γυμνασίου, άλλωστε, φοιτούσαμε σε διαφορετικά τμήματα.

Σε θυμάμαι για πρώτη φορά πριν από πενήντα περίπου χρόνια – και η εικόνα αυτή, παραμένει, από τότε ανεξίτηλη στη μνήμη μου – στη Σπάρτη, στο δασάκι του Λόφου.

Ο Λόφος αποτελούσε τότε τόπο καταφυγής, αναψυχής, αλλά και μελέτης των μαθητών του Γυμνασίου Αρρένων Σπάρτης. Ιδίως αυτών που προέρχονταν από χωριά και λόγω της αποστάσεως ήταν υποχρεωμένοι να μένουν στη Σπάρτη από τη ηλικία των 12-13 ετών, σε υγρά και ανήλια δωμάτια, χωρίς ανέσεις, για να προχωρήσουν, με πλήθος στερήσεων, στις σπουδές τους και να μάθουν γράμματα.

Στεκόσουν όρθιος ανάμεσα σε μια μεγάλη περιστασιακή παρέα μαθητών του Γυμνασίου, που είτε διάβαζαν, είτε αναπαύονταν, είτε αντάλλασσαν αθώα πειράγματα, είτε συζητούσαν για κοινά προβλήματα, για κοινές αγωνίες, για κοινές προσδοκίες. Στεκόσουν κρατώντας ένα ανοιχτό βιβλίο, που, πλησιάζοντας στην παρέα, είχε διακόψει το διάβασμά σου, με το ιλαρό σου πρόσωπο να ακτινοβολεί.

Από τότε, φίλοι αχώριστοι. Αχώριστοι στα χρόνια του Γυμνασίου, αχώριστοι ύστερα στην Αθήνα, εγώ φοιτητής, εσύ στρατιώτης και στη συνέχεια υποψήφιος μετανάστης, αχώριστοι και όταν χώρισαν οι δρόμοι μας και όταν μας χώριζε ο ωκεανός.

Λένε ότι οι επικήδειοι λόγοι τις περισσότερες φορές δεν αποδίδουν την αλήθεια, διότι όλους – δικαίους και αδίκους – τους εμφανίζουν ότι είχαν όλα τα προτερήματα και κανένα ελάττωμα. Όστε να απορεί κάποιος γι' αυτές τις υπερβολές και να διερωτάται πού είχαν κρυμμένες, όσο ζούσαν, όλες αυτές τις χάρες.

Όμως, για σένα φίλε Σταύρο, ό,τι και να πει κανείς είναι λίγο. Ως άνθρωπος που έζησες στη Γη ήταν φυσικό να έχεις τις αδυναμίες σου, αφού ουδείς τέλειος, ει μη μόνον ο Θεός. Αλλά όσα καλά λόγια και να λεχθούν για σένα είναι αλήθεια και σύμφωνα με την πραγματικότητα.

Η ζωή σου στην Αμερική υπήρξε χαρακτηριστικό δείγμα της ηρωικής ειρηνικής εποποιίας του Έλληνα μετανάστη, στην κορυφαία εκδήλωσή της. Οι γονείς σου, ο δάσκαλος Νικόλαος και η οικοδέσποινα Μάρθα, που δεν τους διέκρινε ο υλικός πλούτος, αλλά ο πλούτος των αρετών, η ευγένεια της ψυχής και του χαρακτήρα, δηλαδή η πραγματική αρχοντιά, σου μετέδωσαν, όπως και σε όλα τα αδέρφια σου, όλες τις αρετές και αξίες του καλού χριστιανού, του αληθινού Έλληνα, του γνήσιου Σπαρτιάτη.

Ευτύχησες να αποκτήσεις δική σου οικογένεια, αντάξια της πατρικής σου. Η γυναίκα σου Βασιλική, αφροσιμένη σύντροφος και στα εύκολα και στα δύσκολα και στις καλές

στιγμές και στις δυσάρεστες, υποδειγματική σύζυγος και μητέρα, φρόντιζε πάντα για την καλή, και μάλιστα την ελληνοπρεπή ανατροφή των παιδιών σας.

Ο υιός σου Νικόλαος, γιατρός στην Αμερική, με άριστη επιστημονική κατάρτιση και ήθος, τιμά το ιατρικό λειτούργημα, τιμά την οικογένεια, τιμά την ομογένεια, τιμά την Ελλάδα. Οι κόποι σου δεν πήγαν χαμένοι.

Η θυγατέρα σου Μάρθα, με σπάνια χαρίσματα και γλυκύτατο χαρακτήρα, είναι μια χαριτωμένη Ελληνίδα, μια εξαιρετική Σπαρτιατοπούλα. Κάθε γονιός θα ήταν ευτυχής να έχει μια κόρη, ή μια νύφη σαν κι αυτή.

Αλλά και ο Νικόλαος απέκτησε τη δική του οικογένεια. Η νύφη σου η Άννα, αντάξιο μέλος της οικογένειας Μιχαλάκου.

Πάνω απ' όλα όμως ο εγγονός σου, ο μικρός Σταύρος. Συνεχιστής της γενεάς και του ονόματος. Ήσουν πανευτυχής γι' αυτόν. Τα γράμματά σου και τα τηλεφωνήματά σου ξεχειλίζουν από χαρά για την απόκτησή του. Μέσα στην ευτυχία σου αυτή δεν παρελείπεις να έχεις στο νου σου και τους άλλους και να τους εύχεσαι την ίδια με τη δική σου καλή τύχη. Εύχομαι να σου μοιάσει.

Αγαπητέ και αξέχαστε φίλε Σταύρο! Όλοι οι δικοί σου συγγενείς και φίλοι, όλοι όσοι σε γνώρισαν, όλοι όσοι σε αγάπησαν, θλίβονται σήμερα και αισθάνονται βαθύτατη οδύνη, που φεύγεις από κοντά τους και δεν θα είσαι πλέον σωματικώς ανάμεσά τους.

Η γη του Ξηροκάμπιου, που τόσο αγάπησες, και στην οποία επέστρεψες ακόμη και μετά την κοίμησή σου, σε λίγο θα δεχθεί το σώμα σου στην φιλόξενη αγκαλιά της. Όμως το χώμα που θα το σκεπάσει δε θα καλύψει ποτέ την νοητή παρουσία σου, τη ζωντανή θύμησή σου.

Αγαπητέ φίλε Σταύρο! Σε αποχαιρέτησα, όταν έφευγες για την ξενιτιά με το πλοίο. Από τότε σε υποδέχτηκα και σε αποχαιρέτησα πολλές φορές, κατά τα ταξίδια σου στην πατρίδα. Τώρα ήρθε, αλίμονο, η ώρα του τελευταίου αποχαιρετισμού. Καλό ταξίδι!

Γεώργιος Σ. Θεοδωρόπουλος

Νικόλαος Μιχαήλ Μιχαλάκος

Γεννήθηκε στο Ξηροκάμπι το 1872. Εγγονός του αγωνιστή της Ελληνικής Επανάστασης του Εικοσιένα Γεωργίου Μιχαλάκου.

Πτυχιούχος του Διδασκαλείου Λάρισας, αριστούχος. Υπηρέτησε σε σχολεία της Δημοτικής Εκπαίδευσης επί 43 έτη. Διευθυντής του δημοτικού σχολείου Ξηροκάμπιου.

Ήταν αυστηρός δάσκαλος και πειθαρχικός, σύμφωνα με την επικρατούσα περί μάθησης αντίληψη της εποχής, αλλά και άκρως αποτελεσματικός στο έργο του.

Χαρακτηριστικό της αυστηρότητάς του είναι το ακόλουθο:

Είχε μάθει στους μαθητές του ένα τραγούδι που άρχιζε ως εξής: Μυρίζει πυρίτις... Έβαλε τα παιδιά στη σειρά. Άρχισε από το πρώτο "Λέγε το τραγούδι". Τα παιδιά, προφανώς, δεν γνώριζαν τη λέξη "πυρίτις", παρότι ο δάσκαλος είχε διδάξει τη σημασία της. Άρχισε ο πρώτος να τραγουδά! Μυρίζει "πυρίζει"...! Το "πυρίζει" φυσικά κατά το "μυρίζει" να ομοιοκαταληκτήσει κιόλας. Δύο βεργιές στα χέρια.

Ο δεύτερος, ο τρίτος, τα ίδια λόγια αλλά και η ίδια τιμωρία για τον καθένα. Έτσι πήγε το πράγμα μέχρι τον τελευταίο, τον εικοστό μαθητή. Αυτός ήταν ο καλύτερος της τάξης και δε λάθεψε. Μυρίζει πυρίτις... ελάλησε! Και ο δάσκαλος: "Το γνώριζες και δεν το 'λεγες να γλιτώσουν οι προηγούμενοι τις βεργιές; Άπλωσε κι εσύ τα χέρια σου! Έτσι έφαγε τις ξυλιές κι ο καλός μαθητής.

Απεβίωσε στο Ξηροκάμπι το 1960.

Δημήτρης Γ. Λάσκαρις

Από τις δραστηριότητες του δήμου Φάριδος

Στο φετινό προϋπολογισμό δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στο αναπτυξιακό κομμάτι της γεωργίας, τις μελέτες και τα αθλητικά έργα. Ο προϋπολογισμός του Δήμου φθάνει στο ύψος των 4.258.519 € και είναι πλήρως εξισωμένος. Η κατασκευή των έργων έγινε βάσει κριτηρίων πληθυσμού - συγκριτικών πλεονεκτημάτων και λοιπών δυνατοτήτων αλλά και αναγκών. Έτσι προβλήθηκαν τα εξής βασικά έργα:

Έργα οδοποιίας:

Κατασκευή-επισκευή-συντήρηση δημοτικών και αγροτικών δρόμων:

- Δ.Δ. Ανωγείων 15.000.000
- Δ.Δ. Γοράνων 12.000.000
- Δ.Δ. Ξηροκαμπίου 22.000.000
- Δ.Δ. Ποταμιάς 5.000.000
- Δ.Δ. Άρνας 10.000.000
- Δ.Δ. Βασιλικής 3.000.000
- Δ.Δ. Παλαιοπαναγιάς 10.000.000
- Δ.Δ. Λευκοχώματος 10.000.000
- Δ.Δ. Δάφνης 6.000.000
- Δ.Δ. Τραπεζοντής 5.000.000
- Δ.Δ. Πολοβίτσας 4.000.000
- Δ.Δ. Σπαρτιάς 3.000.000

Έργα ύδρευσης και άρδευσης:

- Δ.Δ. Τραπεζοντής 80.000.000
- Δ.Δ. Λευκοχώματος 40.000.000
- Δ.Δ. Παλαιοπαναγιάς 30.000.000
- Δ.Δ. Γοράνων - Πολοβίτσας - Ποταμιάς 100.000.000
- Δ.Δ. Άρνας 30.000.000

Για τα Δ.Δ. Ξηροκαμπίου - Ανωγείων - Βασιλικής - Σπαρτιάς έργα συντήρησης και επισκευής (ύδρευση και άρδευση) 30.000.000.

Έργα αθλητικής υποδομής (προβλέπονται τα εξής):

- Δ.Δ. Ανωγείων: Γήπεδο μπάσκετ 20.000.000
- Δ.Δ. Παλαιοπαναγιάς: Γήπεδο ποδοσφαίρου 20.000.000
- Δ.Δ. Ξηροκαμπίου: Αθλητικό κέντρο και γήπεδο ποδοσφαίρου 130.000.000
- Διπλό γήπεδο τένις 40.000.000

- Δ.Δ. Ποταμιάς: Γήπεδο τένις 20.000.000
- Δ.Δ. Γοράνων: Γήπεδο μπάσκετ 20.000.000

Από το κληροδότημα Σωμή απεφασίσθη η κατασκευή στο Ξηροκάμπι κλειστού γυμναστηρίου ύψους 100.000.000 δρχ..

Από το πρόγραμμα Ε.Π.Π.Ε.Ρ. επετεύχθη η κατασκευή της πλατείας Ποταμιάς ύψους 30.000.000 δρχ..

Προβλέπονται: η κατασκευή έργων υποδομής του Δήμου από το πρόγραμμα Ανασυγκρότηση της υπαίθρου - Αγροτική ανάπτυξη, η έναρξη λειτουργίας αναπτυξιακής εταιρείας του Δήμου, η λειτουργία του ΚΑΠΗ στο Δ.Δ. Ανωγείων και πλούσιες πολιτιστικές εκδηλώσεις στα Δ.Δ. και ιδιαίτερα στο Ξηροκάμπι στο αμφιθέατρο Φάρις.

Ο Δήμος αγόρασε πολυμηχάνημα αξίας 22.000.000 δρχ.. Έτσι θα λυθούν πολλά προβλήματα με χαμηλό κόστος και θα εξασφαλιστεί η καλή αγροτική οδοποιία.

Το πρόβλημα της καθαριότητας μπαίνει σε νέα βάση, αφού έγινε προμήθεια 100 ακόμη κάδων απορριμμάτων των 700 λίτρων ως και 30 επιστυλίων αξίας περίπου 10.000.000 δρχ..

Με την αγορά οικοπέδου στα Ανώγεια θα λυθεί το θέμα της πλατείας.

Στο Ξηροκάμπι οι δύο σημαντικές αγορές, του οικοπέδου Κυριακάκου και του ακινήτου Ξανθάκου, λύνουν το κυκλοφοριακό θέμα με τη δημιουργία χώρου στάθμευσης και την αλλαγή της κυκλοφορίας.

Συνεχίζεται η επέκταση του δικτύου ηλεκτροφωτισμού του Δήμου ύψους 70.000.000 δρχ. και τα έργα οδοποιίας στο Ξηροκάμπι - Βασιλική - Παλαιοπαναγιά - Ανώγεια και Λευκόχωμα.

Κατασκευή ξενώνα αξιωματικών στο Ξηροκάμπι

Ξεκίνησε η κατασκευή, από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ξενώνα 12 διαμερισμάτων συνολικής επιφάνειας 450 τ.μ., προϋπολογισμού 240.000.000 δρχ. στο χώρο του ποδοσφαιρικού γηπέδου στο Ξηροκάμπι. Στις κατοικίες αυτές θα διαμένουν οι αξιωματικοί και οι οικογένειές τους που θα εκπαιδεύονται στο Κ.Ε.Ε.Μ. Ο χώρος αυτός παραχωρήθηκε δωρεάν με ομόφωνη απόφαση, του τελευταίου κοινοτικού συμβουλίου της πρώην Κοινότητας Ξηροκαμπίου. Το ποδοσφαιρικό γήπεδο θα μεταφερθεί σύντομα στο κτήμα της Βαρβάρας Ψυλλάκου που έχει αγοραστεί για το σκοπό αυτό.

I.M.K.

Οι Απόκριες στα χωριά μας

Ήθη και έθιμα της Αποκριάς ζωντάνεψαν και κάθε Φαρίτης έζησε έντονα στα χωριά του Δήμου το τριήμερο της Τυρινής.

Στο Ξηροκάμπι ξεφάντωμα το Σάββατο και την Κυριακή. Το Σάββατο στην κεντρική πλατεία και με συντροφιά την παραδοσιακή φωτιά παιδιά και Ξηροκαμπίτισσες, όλοι μασκαρεμένοι σκόρπισαν το γέλιο και τη χαρά η παρουσία του κόσμου ήταν αρκετά μεγάλη. Η εκδήλωση συνεχίστηκε και την Κυριακή το απόγευμα με άρματα, μόσκαρα που σατίριζαν την εποχή μας και με παρουσίαση της όλης εκδήλωσης από το σπουδαίο καραγκιοζοπαίχτη. Ο κόσμος πολύς και πολλά τα μόσκαρα μέχρι και ο Δήμαρχος ντύθηκε με αποκριάτικη ενδυμασία και σατίριζε την επικαιρότητα. Η πρώτη Κυριακή της Αποκριάς γιορτάστηκε παραδοσιακά στη γειτονιά που παλαιότερα λεγόταν Βολταίικα.

Στην Τραπεζοντή γιορτάστηκε η Αποκριά την πρώτη Κυριακή παραδοσιακά.

Στην Παλαιοπαναγιά αποκριάτικη εκδήλωση την Κυριακή της Αποκριάς το απόγευμα με άρματα, μόσκαρα, φωτιά, χορό και γενικό ξεφάντωμα.

Στη Δάφνη οι κάτοικοι γιόρτασαν με φωτιά και το παραδοσιακό σουβλάκι.

Στην Ποταμιά όλοι γιόρτασαν τις Απόκριες με φωτιά, χορό και γλέντι.

Το ίδιο και στην Άρνα και στους Γοράνους.

Στο Λευκόχωμα αναβίωσε το μουντζούρωμα την Καθαρά Δευτέρα με χορό και γλέντι στην κεντρική πλατεία.

Στα Ανώγεια με τη μεγαλύτερη φωτιά και με πολύ κρότο και άρματα και πολύν κόσμο γιορτάστηκε η Καθαρά Δευτέρα.

Για άλλη μια φορά απεδείχθη ότι η καλή συνεργασία μεταξύ του Δήμου και των πολιτιστικών φορέων των Δ. Διαμερισμάτων κάνει θαύματα. Ευχόμεθα να γιορτάζουμε πάντα και καλλίτερα.

Τα νέα μας

Ξηροκάμπι

Γεννήσεις: Το ζεύγος Δημήτριος Κουμουσιώτης και Παναγιώτα Φλεβαράκη απέκτησε αγόρι. Το ζεύγος Ευάγγελος Γεωργιτσανάκος και Μαρία Παπαδοπούλου απέκτησε κορίτσι.

Γάμοι: Η Δήμητρα Μαρτσούκου του Κ. παντρεύτηκε το Χρήστο Κατσούλη του Κων. Η Ιωάννα Γάββαρη του Βασ. παντρεύτηκε το Γρηγόριο Κωσιάνη του Αργ..
Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Παναγιώτα Νικολακάκου χήρα Δημητρίου ετών 87, Αθηνά Γεωργοπούλου χήρα Κων. ετών 82, Κυριακούλα Γιάννακα χήρα Χρήστου ετών 88, Αντώνιος Λάσκαρης του Σωτηρίου ετών 77, Σταύρος Μιχαλάκος του Νικ. ετών 65.

Παλαιοπαναγιά

Γεννήσεις: Το ζεύγος Αντώνιος Τσαγγάρης και Φλώρα Γιαννακοπούλου απέκτησε κορίτσι. Το ζεύγος Παναγιώτης Χατζάκος και Γεωργία Κωστούλα απέκτησε αγόρι. Το ζεύγος Γεώργιος Σμυρνιός και Σοφία Βελώνη απέκτησε αγόρι.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Βασιλική Κερασιώτη του Παν. ετών 81, Ιωάννης Ρουμेलιώτης του Μαρίνου ετών 96, Παναγιώτης Δαλητσούρης του Ευαγ. ετών 87, Νίκη Γκολέμη του Κων. ετών 88, Ηλίας Σαχλάς του Αρ. ετών 77, Ευάγγελος Σμυρνιός του Κων. ετών 81.

Ανώγεια

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Παναγιώτης Μαυραγάνης του Αθ. ετών 90, Σταυρούλα Τσιριγώτη του Κων. ετών 89, Κων/νος Μανούσος του Ιωάννη ετών 79.

Λευκόχωμα – Κυδωνιά

Γεννήσεις: Το ζεύγος Ευαγγελία Μπέλα και Ευστρ. Μυλωνάκος επέκτησε αγόρι.
Θάνατοι: Απεβίωσε: Κων. Σαρβανίδης του Λεων. ετών 90.

Γοράνοι

Θάνατοι: Απεβίωσε ο Ηλίας Κοκκορός του Ιωάννη ετών 94.

Άρνα

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Βασίλειος Νικολακάκος ετ. 64, Απόστολος Καλοειδής του Ι. ετ. 90, Σαράντος Λιούνης του Πρ. ετ. 77.

Δάφνη

Θάνατοι: Απεβίωσε η Ευαγγελία Τσιγκουράκου του Λεωνίδα ετών 73.

Ποταμιά

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Σταυρούλα Κοκκορού του Κων/νου ετών 93, Γεώργιος Καμίτσης του Λεωνίδα ετών 85.

Βασιλική

Γεννήσεις: Το ζεύγος Κων/να Τσέτσεκα και Λεωνίδα Πανουτσάκος απέκτησε αγόρι.
Θάνατοι: Απεβίωσε ο Ιωάννης Δρίβας του Γεωργίου ετών 55.

Σπαρτιά

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι Γεώργιος Πανουτσάκος του Δ. ετών 86, Γεώργιος Τσαμασίρος του Χρήστου ετών 67.

Πολοβίτσα

Θάνατοι: Απεβίωσε η Ευγενία Ξανθάκου του Χρήστου ετών 76.

Τραπεζοντή

Θάνατοι: Απεβίωσε ο Χρήστος Κριάς του Νικολάου ετών 95.